Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 71 (12461) | 1984 чылдың март 24, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу өөлчеглиг хуралынга «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкынары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелин бүгү чонның чугаалажып көргенииң баштайгы түнелдерин чугаалашкан.

Төлевилелди бүгү чонның калбаа-биле чугаалажып көргенин демделээн. Школаның ажылын сайыраңгайжыдарының оруктарын күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарынга, школаларга болгаш профессионал-техниктиг учичиделерге, дээди өөредилге черлерииге болгаш техникумнарга, башкылар конференцияларынга чугулалап көрүп, бүгү талалыг чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның төлевилели ада-иеге хөй-ниитизиниң хуралдарынга ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып көрдүнген. Школа талазы-биле материалдарны парлалгага, телевидение болгаш радио дамчыдылгаларынга хүн бүрүде чырыдып келген. СЭКП ТК-ның төлевилелин чаңгыс аай, күш-ажылчы, политехниктиг школаның, чаа кижиниң кижизидерииге ооң ролюнүң дугайында марксисчи-ленинчи концепцияны сайыраткан чугула документ, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлериие дүүштүр аныяктарның ниити ортумак болгаш профессионал өөредилгезин улам ыцай сайыраңгайжыдарының программазы кылдыр бүгү чер болганга хүлээп алган.

Бүгү чонның чугаалажып көрүшкүнүнүң үезинде үнелиг хөй немелделерни болгаш саналдарны киирген, олар СЭКП ТК-ның төлевилелин улам тодарадып, хөгжүдүп турар. Киргеи немелделерни болгаш саналдарны хамаарышкан эрге-хоолйлу актыларынга, ол ышкаш өөредилге черлериниң ажыл-чорудулгазын экижидер талазы-биле практиктиг ажыл-чорудулгага боттандырар дугайында ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының талазы-биле комиссияның саналдары-биле Политбюро чөпшээрешкен.

Школа реформазын бүгү чонның чугаалажып көөрүн эрттирери-биле холбаштыр партия, совет органнарның, хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң, массалыг информация чепсектериниң кылган улуг болгаш үре-түнелдиг ажылын демделээн.

Кол демир-орукту эптеп салырын Улуг Октябрьның 67 чыл ионга чедир хуусаа бетинде доозар болгаш магистральдың бүгү дургузунга поездилерниң шимчээшкинин хуусаа бетинде ажыдары Сибирьнин болгаш Чыраккы Чөөн чүктүн бүдүрүкчү күштерин дүрген хөгжүдериие, хомур-даштын, ыяштың болгаш бойдустуң өске-дээ байлактарының улуг курлавырларын улус ажыл-агыйынга ажыглаарынга идиглиг болур. Боттарынга алган хүлээлгелерии күүседир талазы-биле тудугиун күш-ажылчы коллективтериие болгаш хөй-ниити организацияларынга бүгү талалыг деткимчени көргүзерин, БАМга чурталга бажыңнарын база культура-амыдырал ужурдузалыг объектилерни тударын дүргедир талазы-биле ажылды идепкейжидерин, конструкцияларны болгаш техниканы, дериг-херекселдерни болгаш материалдарны белеткээп, ол тудугга чорудуп бээр талазы-биле доктаатказ даалгаларны күүседир дээш социалистиг чарыштың аргаларын улам долу ажыглаарын хамаарышкан партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга даасхан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш К. У. Черненконуң ГДР-ниң национал камгалал министри Г. Гофман-биле беседазын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чүүлдүг деп санаан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш К. У. Черненконуң Германияның Социал-демократтыг партиязының президиум кежигүнүү, ГСДП-ниң бундестагта болүүнүң даргазы Г.-П. Фогель-биле беседазының, а ол ышкаш ук белүктүн делегациязы-биле эш Б. Н. Пономарев баштаан СССР-ниң Дээди Соведииии депутаттар болүүнүң беседазының түнелдерин чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан. Барын Европаның чамдык чурттарының девискээринге америк чаа ракеталарны тургузуп турары-биле холбаштыр Европаның аймыл чок чоруунуң болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерии кынчыктырбазының айтырыы ол беседаларның кол темазы болган. Делегейде болуушкунарның аймылдыг хөгжүдезин соксадып, ону таарымчалыг кылдыр экижидеринче боттуг эргилдеии чедип алырының, боо-чепсектиң эндере будуруушкунуң соксадырының, ядролуг чепсектиң айтырыын ден эргенин болгаш бир домей аймыл чок болурунуң принцивинге үндезилээш шиитпирлээрииң эргежок чугулазының дугайында беседаларга илерегйлеттингеи саналбодалдарның чугулазын Политбюро онзалап демделээн.

Эш Д. Ф. Устиновтуң Индия Республикага аян-чоруунуң түнелдерин чугаалажып көрген. Индияның күрүне болгаш шериг ажылдакчыларыбиле ужуражышкыннар база беседалар бүгү талалыг совет-индий кады ажылдажылганы улам ыцай быжыглаарынга чугула ужур-дузалыг болуп турарын Политбюро демделээн.

Национал хоталга фронтуу партияның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Алжирииң информация министри Башир Рүис-биле беседазының дугайында эш А. А. Громыконуң информациязын Политбюро дыннаан болгаш чүүлдүг деп көрген.

Эш Г. А. Алиевтиң Сирия Араб Республикага барып чораанының түнелдерин чугаалажып көрген болгаш Совет Эвилели-биле Сирияның аразынга харылзааларның чайгылыш чок хөгжээни база калбарганы ийи чурттарның улустарының эрге-ажыынга, Чоокку Чөөн чүкке тайбының херээиге дүгжүп турарын онзалап демделээн.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииии он бирги чыыжының бирги сессиязынга белеткедин айтырыгларын болгаш СЭКПнин, Совет күрүенин иштики база даштыкы политиказын боттандырарының өскелээ чамдык айтырыгларын Политбюроиуң хуралынга чугаалажып көрген.

АЛДАРЖААН ДАРЬЯ ГАРМАШ

РЯЗАНЬ ОБЛАСТЬ. Москва-Рязань аразының чазаглыг орууның кыдыында. Баграмово суурнуң чанында бедигээш кырында «Универсал» деп трактор турар. Ону Рязань чурттуг аныяк кыска, амгы үеде Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, РСФСР-ниң алдарлыг механизатору Дарья Гармашка (чурукта) тураскаал кылдыр тургускан.

Од он дөрт-ле харлыг тургаш, «Глебково-Дивово» совхозка ажылдап эгелээн. Ажыл-ишчи, кежээ аныяк кысты улус дорааи-на эскерип каан болгаш хову бригадазының удуртукчузунга томуйлаан. 1935 чылда совхозка эң баштайгы трактору чорудуп берген. Аныяк кыс ынчаарда «каң аътты» көргеш, аңаа ажылдаар күзел-соруун илереткен. Удаваанда трактористер курузунга өөренген.

Дайын эгелээн. Д. Гармаштың ынчан ажылдап турган Рыбново МТС-ке хөрээженнерни тракторга ажылдаарынга дүрген өөредип турган. Ооң соонда аңаа хөрээженнериң 14 бригадаларын тургускан. Оларның бирээзин Гармаш удуртуп эгелээн. Ол кадыгберге 1942 чылда хөрээженнериң трактор бригадаларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының эгелекчизи болган. Ооң бодунуң болгаш эштериниң салгакчылары тыптып келген.

Дарья Матвеевнаның күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин бедик-биле үнелээн. Ол ССРЭ-ниң Дээди Соведииии депутадынга үш удаа соңгуткан. СЭКПниң XIX, XXIII, XXIV, XXV съездилериниң делегады боон, ВЛКСМ-ниң съездилериниң ажылынга киржип чораан.

Амгы үеде Дарья Гармаш Рыбновоиуң «Сельхозтехника» район каттыжышкынын удуртуп турар.

Ю. ДЬЯКОНОВ биле А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.

БҮРҮН КИРЖИР

Апрель 21-Коммунистиг субботник хүнү

Апрель 21-де ленинчи коммунистиг субботникти эрттирер дугайында Москваның мурнакчы будуруглелериниң эгелээшкинин республиканың ажылчы чоннары бүрүнү-биле деткип, ол хүн кылыр ажылдарый баш бурунгаар тодарадып турар. Тандыда «Коммунизминиң херели» совхозтан ол хүнде 430 кижи субботникке киржир. Ооң иштинде бодунуң черлериие 220 кижи үлүүн кадар. Кочетово суурнуң чурттакчылары чаагайжыдылгага ажылдаар. Балгазын лесничествозунга 5 муң штакетник чатаан. Оон аңгыда огород кажаалары кылыр талдар кезип белеткээр.

Совхозтуң механизаторлары 500 гектар черниң шыгын базырар. Оларның чамдыктары хову турлагларынга сепгелге чорудар болгаш үрезин хораннаашкыны кылыр. Чолаачылар 5400 тонна-километрин ажылдап кылыр, МТМ-ниң слесарьлар бөлүү көдээ ажыл-агый машиналарын септээр. Үш хойжу бригаданың малчыннары кажаалар иштиниң көржениин хооруп, өске-дээ ажылдарны кылыр. А совхозтуң ажыл-ишчилери ниитизи-биле ол хүн 3210 рубльдиң ажылын бүдүрер. Беш чылдың фондузунче 1470 рубльди шилчидер.

С. ЧООДУ.

БУДУРУКЧУЛУГ АЖЫЛДААРЛАР

Тываның мурнакчы будуруглелериниң бирээзи — Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи күш-ажылчы байырлал хүнүнде бедик будуруқчулуг ажылдаарын хүлээнген.

Гидрометаллургияның, автоматиканың болгаш контрольдуң төп лабораториязының, транспорт болгаш сепгелге цехтериниң коллективтери болгаш өске-дээ участоктардан ниитизи-биле 1600 хире кижи апрель 21-де коммунистиг субботникке идепкейлиг киржирлер. Оларның чамдыызы боттарының күш-ажылчы туруштарынга ажылдаарлар.

Комбинаттың ажыл-ишчилери ол хүн 6 муң рубльдин янзы-бүрү ажылдарын күүседип, он бирги беш чылдың фондузунче 3 муң рубльди шилчидерин хүлээнгеннер.

«Кызыл субботага» үткуштур белеткел ажылдары суурда өске-дээ будуруглег, албан, организацияларда уламчылап турар.

В. САЛЧАК.

Эгелекчилерниң үлегерин эдерер

ШАҢНАЛДЫГ КЕЛГЕН

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның Чадаанада № 3 КМК-зының тудугжубызаңчылар бригадазының бригадири Каң-оол Серен-оолович Монгуш чоокта чаа Москва, Звёздный хоорайлар четкеш, чанып келген. Ол кээрде үүгле бодунга эвес, а кады ажылдап турар эштеринге, КМК-ның бүгү коллективинге өөрүшкүлүг бедик шаңналдыг — Ю. А. Гагарин аттыг Кызыл вымпелдиг чедип келген.

«Искра» совхозта чурталга болгаш будуруглеге тудугларын кылып турар ол бригада бо беш чылдың үшкү чылының тудуг-монтаж ажылдарының планын 121,8 хүү күүседип, күш-ажылдың будуруқчулуунүң планын 21 хүү өстүрген. Комплекстиг ол бригада эрткен чылын ийи квартиралыг ийи бажыңны, 500 баш хой кирер кажаалыг малчын турлагны тудуп, ажыглалга киирген. Тудугларны хуусаазындан эрте, эки шынарлыг тудуп дооскан.

Оларның күш-ажылчы чедиишкиннериниң үнер дөзү болза ажылды бригада керээзи-биле кылып, кижи бүрүзүнүң ниити херек дээш харыысалгазын бедиткенинде, коллективтиг чаңгыс кижи дег эп-найыралдыг чоруунда. Бригадир, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Каң-оол Монгуш эш-өөрүи демниг ажылче каттыштырып, ажылды организастап билириниде база-ла ачы-хавыяа бар дизе частырыг чок. Бригада кежигүннери күш-ажылдың, будуруглеиниң сагылга-чурумун шыңгыы сагып, тудуг материалдарының камналгазы, хумагалыг чарыгдалы дээш доктаамал сагыш салып турар. Бригаданың ажылын эки организастаарынга бригада чөвүлели онзагай роль-дуг. Чөвүлел кижилерии ажылга таарыштыр тургузарын, материалдар чарыгдалын, ол ышкаш шаңнал-макталды-даа үлээрии контрольдап турар.

Бригада колдективи «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп эгелээшкинни изии-биле деткээн болгаш юбилейни күш-ажылчы бедик көргүзүглербиле уткуурун шиитпирлээн, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни-даа алган. Бригада чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын декабрь 20-де бүрүн доозуп, ниити шөлүү 423 дөрбелчии метр ийи аал чурттаар үш бажыңны болгаш «Искра» совхозка 300—300 баш хой кирер кажаалырлыг малчын ийи турлагны ажыглалга киирерии, күш-ажылдың будуруқчулуун планнаанындан 10 хүү өстүрерии хүлээнген. Ол ышкаш тудугнуң шынарын экижидериниң талазы-биле ажылдарны ында база киирген.

Мурнакчы бригаданың нөжигүннериниң ажыл-херээ сөзүнден карышпайн турар. Эрткен ийи айларның планын бригада 119,5 хүү күүсеткен, күш-ажылдың будуруқчулуу көрдүнгенинден 21 хүү ажыг болган.

Е. ВОРОВЬЕВ,
«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң килдизиниң эргелекчизи.

ЧАСКА УТКУШТУР

Бии-Хем районда «Хадыц» совхоз часкы тарылга ажылдарынга багай эвес белеткенин турар. Совхоз бо чылын 2000 гектар черге кызылтасты, 1500 гектар шөлге мал чеми культураларны тарыыр. Ында мелиоративтиг-ген ийи бригаданы тургускан. Илчирбе дугуйларлыг 11 тракторну, 4 К-701 тракторну, «Т-150» маркалыг 4 тракторну кызыл-тас тарылгазынга быжыглаар.

Ажыл-агыйда шупту 19 трактор бар. Амгы үеде олардан 14 трактор бүрүн септеттинген. Арткан тракторларның ийизиниң мотору районнуң сельхозтехниказында ам-даа септеттинмейн чыгыышаан, чамдык артык кезектер чок.

Ажыл-агыйда механизатор кадрлар чедишпес, эөлчеглежиринге хамаан чок ам бар тракторларның санынга безин 8 кижи четпес. Совхозтуң удуртулгазы механизатор кадрларның билиин бедидеринче, чаа аныяк механизаторларны өөредип алырынче сагыш салбайн турар. Ол дугайында шиитпирлерни хүлээп ап турза-даа, херек кырында түнел чок. Трактторлар бир эөлчегде анаа турар болганда, тарылга озалдап орайтаар болгаш үнүш озум хуусаазын ышкынып, чавыс дүжүттүг болуру маргыш чок. Ындыг таварылгалар моон соңгаар катаптаттынмазы күзенчиг.

Техника септелгезинде хүн үлүүн үргулчу ажыр күүседип турарларның чижээнге Чечек-оол Дамдыноолду, Сергей Кенденни, Александр Маадыны болгаш оон-даа өскелерни адап болур. Механизаторлар септелге ажылдарын дарыы дооскаш, часкы хову ажылдарынче озал чок кирер дээш холу дыңзыг ажылдап турарлар.

С. ДАНГАА.

ХОЙЖУ БРИГАДАДА

«Тере-Хөл» совхозтуң Каргыда хойжу бригадазының төрүүр 6 кодан хою хүр кыштап турар. Мал чеми-биле четче хандыртынган. Машиналар, тракторлар-биле сигенни шынаадан үзүктеп чок сөөртүп эккеп турар. Бригадада хой оолдаашкыны ам-даа үргулчулевишаан.

С. КОМБУ.
Кызыл район.

БЕЛЕТКЕЛ ЭКИ

Москваның будуруглелериниң патриотчу эгелээшкинин Кызылдың № 1 автотранспорт будуруглезиниң коллективи республиканга баштай деткээннериниң бирээзи. Ынчангаш чолаачылар, инженер-техниктиг ажылдакчылар, септекчилер, албан-хаакчылар күш-ажыл байырлалының хүнүнде чаңгыс кижи дег бир демниг ажылдап үнгеш, бир демниг ажылдап үнгеш, он бир муң алды чүс ажыг рубльдиң ажылын кылырын, ооң иштинден 1650 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн.

Будуругледе коммунистиг субботник эрттирериниң штабы коллонналарның, бригаларның, тус-тус чолаачыларның болгаш өске-дээ кижилерниң кылыр ажылын тодаратkан. Коллектив ниитизи-биле ийи муң тонна чүктү сөөртүр, ийи чүс муң тонна-километрии ажылдап кылыр, агар септелгеге 300 кижи-шагын ажылдаар, чаагайжыдылгага болгаш нөгаанчыдылгага идепкейлиг киржир болгаш өске-дээ ажылдарны кылыр. Колонна, бригада, кижи бүрүзү «кызыл суббота» хүнүнде эң-не будуруқчулуг ажылдаарын хүлээнген. Амгы үеде коллективте белеткел ажылдары эки чоруп турар.

— Бистиң ийи дугаар колоннаның чолаачылары күш-ажылдың байырлалының хүнүнде долу составы-биле ажылдап үнер. Ол хүн 500 тонна чүктү сөөртүрүн хүлээшгеи биле, ону ажыр күүседириниң аргалары бар, чүге дээрге кижи бүрүзү-ле улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүнге тураскаатkан субботникке идепкейлиг киржир, будуруқчулуг ажылдаар күзел-соруун илередип турарлар — деп, чолаачы В. Сараев чугаалап турар.

Будуруглеиниң үш дугаар колонназының чолаачылары күш-ажылдың байырлалының хүнүнде эң-не будуруқчулуг ажылдаар дээш хынамчалыг белеткенип турарын ооң начальшыгы А. Мистров айыткан.

Коллективте коммунистиг субботникке белеткел ажылдары идепкейлиг чоруп турар, ол чедишкиннигг ажылдаарының магадылалы болур.

Т. ХЕРТЕК.

...Даштыкыдан сөөлгү медээлер...

ШИИТПИРЛИГ БУРУУ ШАВЫЫШКЫН

Каттышкан Штаттарның база оларның азырап турары хөлезиленикчилериниң болгаш террористериниң Никарагуаның эриниң чайынга кем-буруулуг үүлгедиишкинииң түнелиинде «Луганск» дээр совет танкер минага таварышкаш, чазылган болгаш ол чорук делегейиин хөй-ниитизиниң калбак бөлүктериниң киленнээшкинииг удурланыышкынын болдурган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң АКШ-тың Совет Эвилелиниң херектеринде түр бүзүреттирген кижизинге хүлээдип бергени Совет чазактың нотазын бүрүн азы допчулаидаа парлаан, хөй-хөй чурттарның массалыг информация чепсектери ол кем-буруулуг кара сагыштыг үүлгедиишкин америк администрацияның чорудуп турары күрүне терроризминиң политиказының чаа, дыка айыылдыг илерээшкини боон турарын демделээн.

«Нью-Йорк таймс» солун удурланыышкын нотазын америк херектерге бүзүреттирген кижиге А. А. Громыконуң хүлээдип бергени ол кемниг үүлгедиишкинни Москвада эң-не шыңгыызыбиле көргени болур деп, онзалап демделевишаан, совет танкер никарагуа эрикке чоокшулап келгеш, минага таварышкаш, чазылган айыылдыг таварылга дээш буруулуу Совет Эвилели АКШ-ка онаал турар деп бижээш, ону эң аар кем-буруулуг үүлгедиишкин кылдыр көрген.

Ол девискээриниң чурттарының иштики херектеринге америк чепсектиг күштериниң ажыы-биле холгаарлап, АКШ-тың шериг-далай флодунуң корабльдери Никарагуаның эриктерин бүзээлеп турар таварылгада Төп Америкаиың чурттарының айыыл чок чоруунга болгаш Карибдалай девискээринге далайга эжиндириишкиниң хоствт чоруунга кыжаныышкын АКШ-тан эвес, харын Совет Эвилелиниден кээп турар кылдыр АКШ-тың күрдепарламентизи бадыткаары дээрге, политика талазы-биле деңнээр түвс чок ийи арыннығ чорук-тур.

Англи солуннар АКШтың чазаанга удурланыышкынны илереткен сөвет нотаның дугайын дыннаткаш, Никарагуаның далай порттарында террорлуг үүлгедиишкиннерге америк тускай албан чердериниң киржилгезиниң чигзиниг чогун дорту-биле айтып турар. «Никарагуа эриктерни миналаанының байдалын алырга, АКШ-тың дорт холгаарлаашкынынга холбаштыр кандыг-даа чигзиниг чок» деп Лондоннуң **«Дейли телеграф»** солуну бижээн. «ТРЭниң өөредии, чепсеглел кааны коммандостарның тускай диверсия болүү америкаиларның удуртулгазы-биле Сальвадорнуң девискээринден хөделип, никарагуа порттарны долгандыр миналар салган» деп, **«Таймс»** солун тодарадып бижээн.

Америк шериг-далай болгаш шериг-агаар күштериниң тайбың судноларга удур кемниг үүлгедиишкиннери, ТРЭ-ниң организастаанын болгаш баштаанын ёзугаар бот-эргелиг күрүенниң девискээр сугларынга миналар салган чорук Никарагуаның далай оруктарын үзе кирер болгаш экономиктиг бүзээлээшкинниң аспаа-биле Сандинючу революцияны боой тудар сорулталыг деп барыын-берлин **«Вархайт»** солун бижээн.

Чугаа болза, Никарагуага удур дорт шериг интервенциязын белеткээриниң дугайында боон турар.

Парижтиң **«Юманите»** солунунуң бижээни болза: «Бөгүн делегей, кажан америк далай чадаг шериглериниң Гватемалага кара-тураязында барып дүжүртүнгени 1954 чылдаазы дег эвес дээрзии Ак бажың үттупкан ийикпе чазы үттуп турар хевирии көргүзүп турар».

Индий **«Пэтриот»** солун «Луганск» дээр совет суднога удур кемниг үүлгедиишкинии шиитпирлиг буруу шаппышаан, ындыг үүлгедиишкиннерии үргулчулээриниң таварыштырар уржуктары дээш Каттышкан Штаттар бүгү харыысалганы чүктээр апаарын демделээн.

Америк чазактың контролюнуң адаанда турар ведомстволарның болгаш кижилерниң дорт киржилгезиниң кылган чорук Никарагуаның далай оруктарын үзе кирер болгаш экономиктиг бүзээлээшкинниң аспаа-биле Сандинючу революцияны боой тудар сорулталыг деп барыын-берлин **«Вархайт»** солун бижээн.

Чугаа болза, Никарагуага удур дорт шериг интервенциязын белеткээриниң дугайында боон турар.

Парижтиң **«Юманите»** солунунуң бижээни болза: «Бөгүн делегей, кажан америк далай чадаг шериглериниң Гватемалага кара-тураязында барып дүжүртүнгени 1954 чылдаазы дег эвес дээрзии Ак бажың үттупкан ийикпе чазы үттуп турар хевирии көргүзүп турар».

Индий **«Пэтриот»** солун «Луганск» дээр совет суднога удур кемниг үүлгедиишкинии шиитпирлиг буруу шаппышаан, ындыг үүлгедиишкиннерии үргулчулээриниң таварыштырар уржуктары дээш Каттышкан Штаттар бүгү харыысалганы чүктээр апаарын демделээн.

Америк чазактың контролюнуң адаанда турар ведомстволарның болгаш кижилерниң дорт киржилгезиниң чигзиниг чогун дорту-биле айтып турар. «Никарагуа эриктерни миналаанының байдалын алырга, АКШ-тың дорт холгаарлаашкынынга холбаштыр кандыг-даа чигзиниг чок» деп Лондоннуң **«Дейли телеграф»** солуну бижээн. «ТРЭниң өөредии, чепсеглел кааны коммандостарның тускай диверсия болүү америкаиларның удуртулгазы-биле Сальвадорнуң девискээринден хөделип, никарагуа порттарны долгандыр миналар салган» деп, **«Таймс»** солун тодарадып бижээн.

Америк шериг-далай болгаш шериг-агаар күштериниң тайбың судноларга удур кемниг үүлгедиишкиннери, ТРЭ-ниң организастаанын болгаш баштаанын ёзугаар бот-эргелиг күрүенниң девискээр сугларынга миналар

(СЭТА).

Экономиктиг өөредилге чоруп тур

КИЧЭЭЛ. ПРОПАГАНДИСТ. ДЫҢНАКЧЫ.

ДУРЖУЛГАДАН КАШ СӨС

Сүт-Хөл районуң «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажыл-ишчилериниң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезин чоннуң чурттап турар черинии аайы-биле канчаар организастап эрттирип турарының дугайында белүк материалдарны «Шынның» корреспондентизи В. Сат белеткээн.

Көдээге төрүттүнген, аңаа өскен болгаш оон ажыл-амыдыралын беш салаам дег билир мен. Шагның дөрт эргилдезинiң аайы-биле көдээ ажыл-агыйның сезонунуг ажылдары улашкаш туруптар болгай. Шалыпчы күш-ажылче кижилерниң сеткилхөөнүн, хей-аъдын көдүрүп, оларга эргежок чүгүла таарымчалыг байдалды тургузары — уеның негелдези. Ол негелде-биле бистер, пропагандистер ажылдап, өөредилге-кижизидилге ажылының хөй янзы арга-методтарын дилеп тып, партияның иштики, даштыкы политиказын, марксисчи-ленинчи теорияның алыс утказын кижи бүрүзүнге чедимчелиг тайылбырлап, ажылывыс стиль-методун сайзыраңгайжыдып турарывыс үжүру ында.

Удуртуп турарым школаның 36 дыңнакчылары механизаторлар, тудугжулар. Оларның чедизи — коммунистер, он бежи комсомолчулар. Ол дээрге үжен алды характер, угаан-медерелдиң үжен алды аңгы-аңгы деңнели-дир. Школавыс улуг эвес бир коллектив, ынчалза-даа аңгы-аңгы мергежилдин, назынның, амыдыралчы арга-дружулганың кижилерин ол каттыштырып турар. «Кичээлди солун, ажыктыг кылдыр канчаар эрттирзе экил?» деп айтырыг мени доктаамал дувуредип, ажылымны шүгүмчүлелдиг ёзу-биле шүгүдүнеримче албадап кээр. Кежигүн стажым барык чээрби чыл, а пропагандист мергежилдиң тоску чылында болдумза-даа, дыка хөй чүүлдерни чедир сайгарып билбес мен. Ол чорук мени доктаамал номчуттунарынче, теле-радио дамчыдылгалар дыннаарынче албадап турар. Ынчангаш үстүнде айтырыгга чаңгыс угланыышкынның харыы бээри канчап-даа болдунмас. Чүге дизе пропагандист бүрүзүнүң чыпалган арга-методу аңгы, дружулгазы өске. Чижээлээрге, мен дыңнакчы бүрүзүнүң характеринче, оон психологтуг онзагай шынарынче, дыңнакчы бүрүзүбиле чоок танышып, оон-биле ажыт-чажыт чок чүгаалажырынче кичээнгей салыр мен. Ол ышкаш тема бүрүзүн конспектилеп турбайн, темага хамаарыштыр делгереңгей план тургузуп алыр мен. Үште, көргүзүг материалдарын көвүдедир ажыглаай, практиктиг кичээлдерже сагыш салыр мындыг мен.

Тускай дневник долдуруп турар мен. Аңаа дыңнакчыларым характерин демдеглей тыртып аар-дыр мен. Бистиң школаның дыңнакчыларының идепкейи чыл бурунгаар «Аъш-чем программазы» деп курсту өөренип турувуста тодаргай билдинип эгелээн деп дөрт чугаалап боор мен. Ол эскериг дораан болдуна бербээн. Ол курсту өөренип турувуста чамдык дыңнакчыларның сонуургалы көстүп, боттарының инициативазы-биле ол-бо бригадаларга азы күш-ажылчы коллективке политинформация эрттирип бээрин азы лекция, беседа кылып бээрин сүмелей бээр турдулар. Ынчангаш ынчалза-даа ам-даа механизаторлар Бүрбелдей Куулар, трактористер Бады Түлүштү, Бады Ондарны болгаш оон-даа өскелерни адап болдур. Совхозта МТМ эргелекчизи болганымда кымның канчаар ажылдап, өөренип турарын ыяк билир мен.

Кичээлге белеткенириниң бир кол чадазы — план тургузары. Кичээлге белеткелди конспект кылып, ону сыылады номчууру-биле кызыгаарлап турар ийи. Чаңгыс эштерге шуут каттышпас мен. Ол методту СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга шыңгыы шүгүмчүлээн болгай. Делгереңгей план тургузуп аары конспект номчуурундан канчап-даа дээре, Ында теманың кол айтырыглары кирген турар, үениң кызыгаары база билдингир болур, үндезин ажылдардан ажилге чок олурып кагбас. Ындыгларга пенсионер, ынчалза-даа ам-даа механизаторлар ажыллавышаан чоруур Бүрбелдей Кууларны, трактористер Бады Түлүштү, Бады Ондарны болгаш оон-даа өскелерни адап болдур. Совхозта МТМ эргелекчизи болганымда кымның канчаар ажылдап, өөренип турарын ыяк билир мен.

Кичээлге белеткенириниң бир кол чадазы — план тургузары. Кичээлге белеткелди конспект кылып, ону сыылады номчууру-биле кызыгаарлап турар ийи, чаңгыс эштерге шуут каттышпас мен. Ол методту СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга шыңгыы шүгүмчүлээн болгай. Делгереңгей план тургузуп аары конспект номчуурундан канчап-даа дээре, Ында теманың кол айтырыглары кирген турар, үениң кызыгаары база билдингир болур, үндезин ажылдардан ушта бижилгелер, саннар, фактылар турда, дыңнакчылардан салыр айтырыглар ооргазы белен болур...

Айда ийи эрттирер кичээливис бирээзи практиктиг кичээл: шупту он бир кичээл эрткен, ооң алдызы практиктиг кичээл. Практиктиг чамдык кичээлдерни МТМ-ниң бодунга эрттирип турарывыс ылаңгыя аныяк механизаторларга дыка ажыктыг болуп турар. Чолаачыдарның — 3, трактористериниң — 3, шупту алды звено (бир звенода-ла 5—6 кижи) аразында социалистиг чарыштыг. Февраль айның түңнели-биле трактористерден Бады Ондар биле Олег Монгуш чарыштың тиилекчилери болганнар. Чолаачылардан Сергей Монгуш. Сүгдербен Монгуш тиилээнner.

...Дыңнакчыларым күш-ажылчы, амыдыралчы чедиишкиннерин көрүп тура, кичээлге өөренген үүлдеривис шиңгээттинген, кижилериниң угаан-медерелин таварты эрткен-дир дээрзин билип турар мен. Ол дээрге пропагандистиң ажылынга кол үүл болур.

Д. МОНГУШ,
пропагандист.

САНЫ ЭВЕС, ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

Массаларны экономиктиг өөредилгеже хаара тударының болгаш ындыг билиглерни чон ортузунга улам ыңай нептередириниң чугулазын бистиң Коммунистиг партиявыс онзалап, экономиктиг белеткел ажыл-агыйны эртемге үндезилеп чорударының болгаш бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчы чонның идепкейлиг киржилгезиниң кол магадылалы болур деп айтып турар. Чогум-на ындыг белеткелди биҗ экономиктиг кичээлден ап турар бис. Ногаажыларга айда ийи удаа эртер кичээливистен мээң он үш дыңнакчым ногааны ажаап өстүрериниң, ону кадагалап, камгалаарының талазы-биле ногаажының билиин багай эвес чедип ап турар. Ажылывыс механизастаттынмаан болганда, хол-биле кылып ажыл колдаан. Теориядан дүүн кичээл эрткен дижик, ону практикага херек кырында бөгүн көөрүвүс ажыл-иживис чорудуу-даа, негелдези-даа ындыг. Кышкы үеде колдуунда картофель сорттап, арыглап, хөрзүн тургузуу өөренип, хоралакчы янзы-бүрү курттардан ону камгалаарын, чемишчидерин өөрендивис. Ол айтырыгларны практикага ажыглап, бо хүннерде парниктерде ногаа өзүмнери (рассада) өстүрүп турар бис.

Кичээл биске эң чугула. Ону маналр, хүндүлээр-дир бис. Теорияны тускай класска эрттирип, а практиканы шөлге эрттирип турарывыс ногаажыларга таарымчалыг.

Кижилерниң сеткил-хөөнүге болгаш бодун ап чоруурунга салдарлыг социал-экономиктиг факторларны партийки кадрлар эки билир, идеология ажылын улус ажыл-агыйжы база социал-политиктиг сорулгалар күүселдезиниң өзек айтырыгларының-биле сырый холбаштырар үжүрлүг дээрзин СЭКП ТК-ның Пленумунга кылганы «Партияның идеологтуг масса-политиктиг ажылының чугаланда янзы-бүрү көргүзүг материалдарын, беседаларны аскан. Кичээлдерге удур-дедир олуржуп, дуржулга солчурунуң экранын база бо стендиде киирген. Класстан дашкаар ажылдарга кылган солун үүлдериниң дептерлерин база ында аскылаан. Чижээлээрге, башкы С. Д. Монгуштуң «Ада, не кижи кандыг болурул?» деп беседазы, Ч. А-Х. Саттың «Математиктиг маргылдаа» деп ажылдарын сонуургап көрдүвүс.

«Педагог —кижиниң сеткил-сагыжының инженери» — дээн М. И. Калининниң сөстери-биле эгелээн стендини Совет Тыванның 40 чылынга тураскаадып кылган, оон материалдарын удаа-дараа солуп турар.

Теоретиктиг семинарга өөренген темаларынга холбаштыр өөредилге-кижизидилге ажылдарын дыңнакчы башкылар түс-тузунда чогаадыкчы ёзу-биле планнап, оон күүселдезиң клазы-биле, комсомолчу, пионержи «отчугаштарның» идепкейи-биле чедип ап турар. Класстан дашкаар ажылдар организакчызы Елизавета Донгаковна Куулар, хоочун башкы Чылбак Алдын-Хереловна Сат, аныяк башкы Антонина Алексеевна Можаева болгаш оон-даа өскелерниң хөй-ниитичи, идепкейлиг, ак сеткилдиг ажылынга пропагандист Алдын-Херел Сангаковичи чоргаарланып орар.

Школада күш-культура башкызы Кан-оол Ховалыгны чүгле башкылар коллективи эвес, совхозтуң дирекциязы мактаар болду. Волейбол, баскетбол, шыдыраа, стол теннизинин, хостуг хүреш, тыва хүреш, хоккей секциялары доктаамал ажылдап турар. Школаның хоккей командазы чүгле районга эвес, республикага үш дүкпүр чемпионнаан. Аныяк хоккейжилер чоокта чаа Киров хоорайга болган Сибирь зоназының хоккей маргылдаазынга киришкеш келген.

Класстан дашкаар эртип турар янзы-бүрү ажылдар, спортчу секциялар, маргылдаалар өөреникчилерниң хостуг үезин чөп, ажыктыг эртирерине үндезин айтырыг болуп турар. Ындыг ажылдарны моон-даа соңгаар улам сайзыраңгайжыдарын башкылар теоретиктиг семинарга чугаалажып турар. Школада спорт залы —районда чаңгыс-ла негелдеге дүүштүр дериттинген, кылдыган зал бооп турар. Ооң эжин чүгле өөреникчилерге эвес, совхозтуң аныяктарынга, аалчыларга кезээде ажык.

Школаның болгаш совхозтуң амыдыралында чамдык чедиишкиннерге башкыларның үлүг улуг. Ол дээрге-ле башкылар ортузунда теоретиктиг семинарның дээштии, кичээл эрттирер арга-методунуң сайзыраңгайы, дыңнакчы башкыларның ботидепкейиниң бедии-дир.

В. САТ.

ӨӨРЕНМИШААН ӨӨРЕДИР

«СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр өөреникчилерниң коммунистиг кижизидилгезинге чугула айтырыглар». Бо дээрге Баян-Тала ортумак школада башкыларның теоретиктиг семинарының өзек айтырыы-дыр. Партияның чугула документилери-биле танышып, оларны сайгарып өөренмишаан, бо айтырыгны тускай курска узун хуусаада өөренирин башкылар шиитпирлээш, ам үшкү чылда өөренип, доозарының кырында келген.

Үжен ийи башкы, ийи кижизидикчиден тургустунган коллективти пропагандист башкылар А. С. Ховалыг (школа директору) биле Д. Д. Салчак удуртуп турар. Өөредилге чылының эгезинден бээр он үш удаа эрткен кичээлге улуг хемчээлдиг беш илеткелди дыңнаан. Темалыг рефераттар үлеттинген, белеткел кылган соонда, камгалал эртер. Өөредилге чылы доозулгалак турда рефераттар делгелгезин организастаар деп турар.

Семинарның программалыг кол айтырыы-биле чергелештир «Ниити билиг школаларынга берге кижизидилгелиг өөреникчилер-биле кижизидилге ажылы» деп тускай курсту өөренип турар болгаш оон чамдык айтырыгларынга конференцiя эрттирген. Чүгле бо курсту школада ийи чыл сайгарып турар. Бо дээрге пропагандистиң чогаадыкчы, тывынгыр, сагынгыр чүткүлү-дүр. Оны аңаа-ла өөренип турбаан, аңаа холбаштыр улуг стендини кылгаш, «Кичээл бүрүзүнге —тергиин белеткел, амгы үениң арга-методу, бедик шынар» деп лозуң адаанда янзы-бүрү көргүзүг материалдарын, беседаларны аскан. Кичээлдерге удур-дедир олуржуп, дуржулга солчурунуң экранын база бо стендиде киирген. Класстан дашкаар ажылдарга кылган солун үүлдериниң дептерлерин база ында аскылаан. Чижээлээрге, башкы С. Д. Монгуштуң «Ада, не кижи кандыг болурул?» деп беседазы, Ч. А-Х. Саттың «Математиктиг маргылдаа» деп ажылдарын сонуургап көрдүвүс.

«Педагог —кижиниң сеткил-сагыжының инженери» — дээн М. И. Калининниң сөстери-биле эгелээн стендини Совет Тыванның 40 чылынга тураскаадып кылган, оон материалдарын удаа-дараа солуп турар.

Теоретиктиг семинарга өөренген темаларынга холбаштыр өөредилге-кижизидилге ажылдарын дыңнакчы башкылар түс-тузунда чогаадыкчы ёзу-биле планнап, оон күүселдезиң клазы-биле, комсомолчу, пионержи «отчугаштарның» идепкейи-биле чедип ап турар. Класстан дашкаар ажылдар организакчызы Елизавета Донгаковна Куулар, хоочун башкы Чылбак Алдын-Хереловна Сат, аныяк башкы Антонина Алексеевна Можаева болгаш оон-даа өскелерниң хөй-ниитичи, идепкейлиг, ак сеткилдиг ажылынга пропагандист Алдын-Херел Сангаковичи чоргаарланып орар.

Школада күш-культура башкызы Кан-оол Ховалыгны чүгле башкылар коллективи эвес, совхозтуң директорлуу-даа, баскетбол, шыдыраа, стол теннизинин, хостуг хүреш, тыва хүреш, хоккей секциялары доктаамал ажылдап турар. Школаның хоккей командазы чүгле районга эвес, республикага үш дүкпүр чемпионнаан. Аныяк хоккейжилер чоокта чаа Киров хоорайга болган Сибирь зоназының хоккей маргылдаазынга киришкеш келген.

Класстан дашкаар эртип турар янзы-бүрү ажылдар, спортчу секциялар, маргылдаалар өөреникчилерниң хостуг үезин чөп, ажыктыг эртирерине үндезин айтырыг болуп турар. Ындыг ажылдарны моон-даа соңгаар улам сайзыраңгайжыдарын башкылар теоретиктиг семинарга чугаалажып турар. Школада спорт залы —районда чаңгыс-ла негелдеге дүүштүр дериттинген, кылдыган зал бооп турар. Ооң эжин чүгле өөреникчилерге эвес, совхозтуң аныяктарынга, аалчыларга кезээде ажык.

Школаның болгаш совхозтуң амыдыралында чамдык чедиишкиннерге башкыларның үлүг улуг. Ол дээрге-ле башкылар ортузунда теоретиктиг семинарның дээштии, кичээл эрттирер арга-методунуң сайзыраңгайы, дыңнакчы башкыларның ботидепкейиниң бедии-дир.

В. САТ.

БИСТИҢ АГИТКВАРТАЛДА

Шупту үжен өреге бар. Оларда чурттап турар кижи саны чүс чээрби ажыг. Чаңгыс хемниң үнунда, чаңгыс совхозтуң ажыл-амыдыралы дээш чурттап, ажылдап турар болганывыста, өске агитквартaлдардан бистиң ылгалыр чүвүс деп. Ынчалза-даа агитквартaлдар аразында социалистиг чарышка доктаамал киржип турар бис.

Көдээ совет (даргазы П. Д. Куулар), совхозта хереженнер чөвүлели (даргазы С. С. Ооржак) агитквартaлдар ажылынче шыңгыы кичээнгей салып, чоннуң чурттап турар черииң аайыбиле кижизидилге ажылын, политиктиг өөредилгени бедик деңнелде тургузуп турар. Бисте быжыглаттынган пропагандистер, агитаторлар шупту башкылар. Политэкономиктиг өөредилгеге партияның иштики, даштыкы политиказын өөренип, ай санында ийи катап кичээлдеп, политинформацияны дыңнап турар бис. Агитквартал даргазы хөй-ниити хүлээлгелиг болзумза-даа, дыңнакчы кижи болганында өөредилгениң биске бүгү талалыг ажыктыын, ооң эртип турар байдалын, кичээлдерниң шынарын эки деп санап, агитатор башкылар А. А. Можаева, Л. С. Куулар оларга агитквартaлдың бүгү чурттакчыларының мурнундан өөрүп четтиргеним илередир мен. Антонина Алексеевна Иркутскиниң күрүниверситединиң химия факультедин дооскан, бо школага ажылдап келген. Людмила Сандаковна күрүнеиниң Кызылда педагогика институдунуң физика-математика факультедин дооскан. Партияның үндүрүп турар доктаал, шиитпирлерин таныштырып, лекция номчуп, амыдыралчы чижектер, саннар, фактылар ажыглап турары-биле дыңнакчыларның сонуургалын чедип ап турар. Кижи бүрүзүнге тустус онаалгалар бээр: телевизорга «Үе» деп дамчыдылгадан, радиога сөөлгү медээлерден, төп болгаш республика солуннарындан. «Агитатор», «Агитаторнуң блокноду» болгаш оон-даа өске журналдардан онаалгалар бээр. Дараазында кичээлге чедир белеткенир дээш хостуг үени номчуттунуп, конспект кылып, телевизор, радио көрүп, дыңнап шаанга кирер сен. Оон-биле кады агитквартaлдың ажылында, школада хөй-ниити ажылдары дээш ол-бо чүгүрүп турунда хостуг үең ынчаар эртер. Культура бажыңында болгаш агитквартирравыска темалыг кежээлер, ужуражыышкынnар бо-ла болу бээр. Дыштанылга кежээлери, байырлалдар күннери, спортчу оюннар, делгелгелер, оюн-концерт-биле эртип турары суурнуң чурттакчыларынга, ылаңгыя аныяктарга таарымчалыг.

Агитквартaлдың ажылнижиниң, политөөредилгезиниң уг-шии, Совет Тыванның 40 чылынче угланган. Квартaлывыс төвүнде «Бистиң чаңгыс чер чурттуувус» деп стендини Ооржак Чываажыкович Лопсаңчапка тураскаадып үндүрдүвүс. «Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур» деп стендини № 8 агитквартирaның булуңында шилдиг хоода чаартып астывыс. «Школаның үңү» хана солун доктаамал үңүп, аңаа атташ экранны хүн бүрү долдуруп тур бис. Өөреникчилерниң хүн бүрү алган демдектеринден чүгле 4—5 демдектерге өөренип турарларны көрүп, оларга чоргаарланып орар бис.

Күш-ажылчы чедиишкиннеривис-биле, хөй-ниитичи ажылдарга идепкейлиг киржилгевис-биле ажы-төлге үлегеривис көргүзүп, улам хол дыңзыг, бурунгаар чүткүлдүг ажылдаарын кол сорулга кылдыр салган бис.

Л. МОНГУШ,
дыңнакчы.

ШЕВЕР КИЖИ

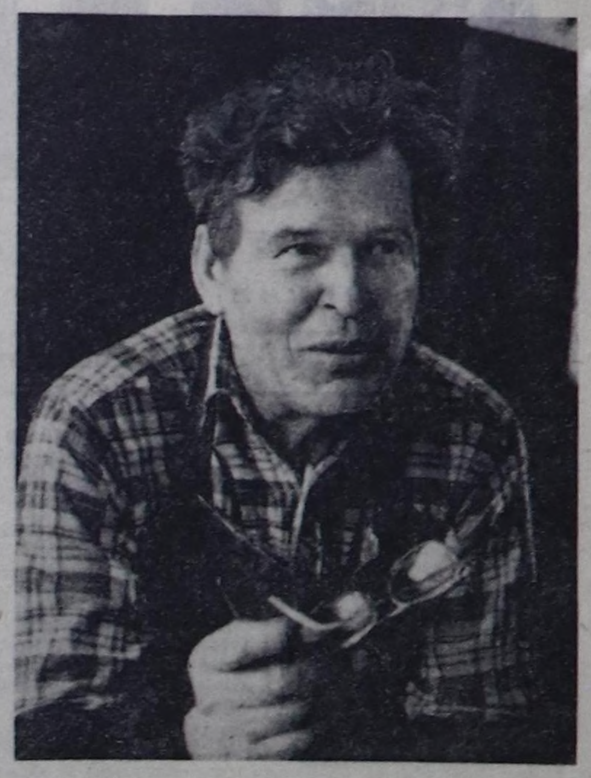

Таңды районда амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде хоочуннар, мурнакчылар хөй. «Кымнарыл ол?» дээр болзуңарза, даштыы хеп даараар мастер Александра Шыыраповна Серенни, идик даараар мастер Анатолий Яковлевич Ежаковту болгаш оон-даа өскелерни, бригадалардан — Татьяна Ильинична Ивановаңың удуртканы платье даараар бригаданы адаар. Чижээ, платье даараар бригада февраль айның планныг онаалдазын 109 хуу күүсеткен. Бүдүрүлгениң цехтери, ажылдакчылары бо чылдың эрткен үезинде тус-туста эки ажылдаан, ынчангаш февральдың планныг онаалдазы мында 104 хуу күүсеттинген.

Эргелелдиң мурнакчыларының бирээзи-биле танышып көрээлиңер. Идикти даараар, септээр цех. Анатолий Яковлевич чай чок ажылдаан олур. Ыржымны чүгле кадаг каккан маскаңың даажы үзе кирип турар. Ажылдап олурда Анатолий Яковлевичиңи кыдыындан көргеш-ле, кичээнгейлиин магадаар силер. Өскээр чардыгар-даа хире эвес. Идикти холга алгаш, ол-бо тудуп көргүлээш, ыыт чок кезек топтап көрүп олура, ам-на ыяк шиитпирлеп алганы ол боор, септеп кириптер чаңыг кижи деп билдивис.

Ажылды сагыш-сеткилиниң ханызындан кылыр деп чүве ол-дур ийин. Кандыг-даа иш чүгле ынчан бүдүнгүр болур. Идик септээр мастер ынчаар ажылдаар-даа ужуругуг.

А. Я. Ежаков — бүдүрүлгениң хоочуну, ооң аргадружулгазы · улуг. Мында кады ажылдап турар эштери ол мастерге хамаарыштыр «Анатолий Яковлевич шевер-ле кижи» дижири таварылга эвес.

Бүдүрүлгениң ажылдакчыларының бүдүргеи кылыларының шынарын тодарадыры-биле хыналдалар бола болу бээр. Ооң түңнелин бүдүрүлге хуралдарынга чугаалажыр. А. Я. Ежаков-биле ооң кады ажылдап турар эжи В. С. Петенёвтуң септеп, даарап турар идиктериниң шынарынга ол-бо дээн чемелээшкиннер белен дыңналбас. Планныг онаалда база күүсеттинип турар. А. Я. Ежаков айның планныг онаалдазын доктаамал 120—130 хуу күүседип чаңчыккан.

Чагыглар хөй. Даараардаа, септээр-даа идиктер шевер мастериң холун дамчаап, көрдүнген хуусаазында өзүнге эгиттинер.

ЧУРУКТА: мастер А. Я. Ежаков.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

„Шынга" харыы

Малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижилериниң дугайында чагааны бо чылдың № 22 «Шынга» парлаан. Автолавка чолаачызы Ю. П. Нагорныхтың эргип чоруп, садыг бараанналары чедирип турар 18 кыштагларынга товаровед А. И. Михеева барып четкен. Пөстаавы аймаандан кылган хептер, кидис, булгаар, хөм идиктер, койгун кежи бөртер, шаажаң аяктар, өскедаа бараанналарны малчыннар хереглеп турар. Ол бараанналарга чагыгларны район кашдаа катап киирген, ынчалза-даа бо продукция кайда-даа чок болуп турар.

Складтарда бар чамдык бараанналарны Ю. П. Нагорных өй-шаанда албайн, малчыннарга чедирбейн турганы база бар.

Малчыннарның садыг хандырылгазының графигин тургузарда совхоз дирекциязы-биле дугуржуп, ол ажылды райкүүскомга бадыладып турар. Автолавкаларның ажылын хынаарда, совхозтуң администрациязының төлээлери район активи-биле малчыннарга чедип, оларның-биле чугаалажыр. Автолавка бүрүзүнге товароведти быжыглаан. Айда бирээден эвээш эвес катап малчын турлагларга чедер болгаш райпо баштаар черинге отчёдун ол киирер. Автолавкаларның ажылының дугайында медээлер райкүүскомга айда ийи катап кирип турар.

А. АВГУСТОВСКИЙ,
райкүүском даргазының оралакчызы.

ЭРТЕМНЕР СИСТЕМАЗЫНДА

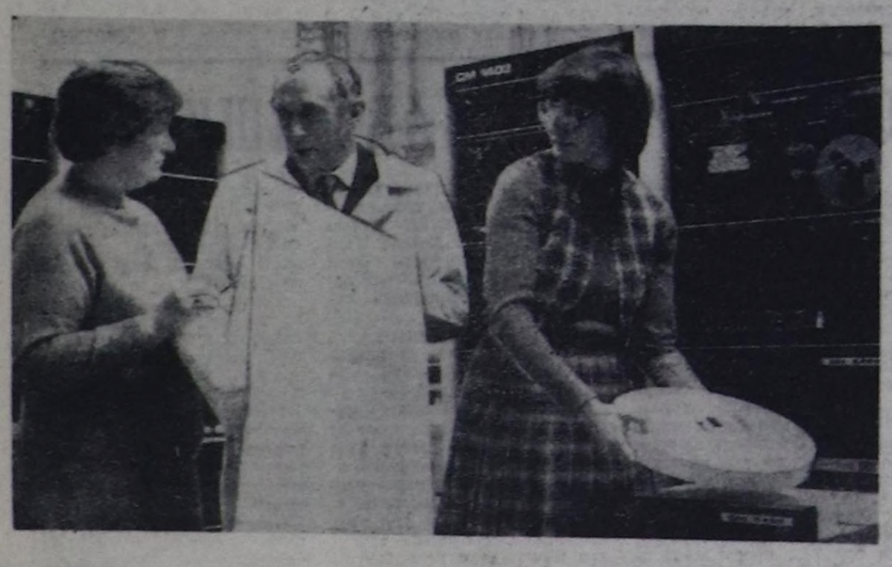

Москва. Бойдус, техниктиг болгаш ылаптыг эртемнер талазы-биле делегейниң эртем литературазын чыыр, сайгарар, ону хереглекчилерге чедирер ажылды Эртем болгаш техниктиг информацияның Бүгү-эвилел институду (ЭТИБИ) боттандырып турар.

Делегейге калбак харылзааны тудуп турар информацияның болгаш эртемшинчилелдиң ол улуг төвү —эртем-техниктиг информацияның күрүне системазында кол орган-дыр. Делегейниң 130 чурттарындан чыл бүрүде бир миллион ажыг информацинлар келирге, оларны сайгарып кылгаш, парлап турар. Организацинлар, эртем-шинчилел институттары болгаш тус-тус специалистер боттарының сонуургааны эртем материалдарын чагып, оларның хоолгазын дүргени-биле ап болур.

ЧУРУКТА: микрофильмнер кылыр башкарылга черииң машина комплекизинде. Солагай талазынче: улуг эртем ажылдакчызы А. Ф. Бакеева, кылдыс эргелекчизи Н. Я. Бирман, улуг инженер Т. И. Пономаренко.

В. ЗАВЬЯЛОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникази.

ЧЕМИ АМДАННЫГ

«Тыва кобальт» комбинатта № 2 ажылчын столоваяның хоочуннарының бирээзи — О. С. Гребенкина. Ольга Семёновна маңаа чээрби үш чыл мурнунда ажылдаары-биле келген. Бо үениң иштинде ол ажылдынга кызымаа-биле эш-өөрүнүн хүндүткелин, бүзүрелин чедип алган. Хоочун поварның удуртканы ээлчег ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип келген, а кол-ла чүве —оларның белеткээн чеми ассортимент талазы-биле янзы-бүрү, амдан-сүүзүнүүт.

Ш. ООРЖАК,
Таңды район.

Хову-Аксының комбинадында

Тываның арат чону 1944 чылдың октябрь 11-де улуг Совет Эвилелиниң составынга каттышкандан бээр 40 чыл болган байырлалын удавас демдеглеп эрттирер болгай. Байырлал эрттирер деп турар 40 чылды кижи назынынга деңнеп көөр болза, олар чогаадыкчы өйүнде кижилер-дир. Оларның аразында хөй-хөй кижилер партияның болгаш күрүнениң база хөй-ниитиниң херээ дээш ажылдап-даа чораан болгаш ажылдап-даа турар.

Тываның арат чонунуң социал хөгжүлдезинде байдалдарның 40 чыл дургузунда өзүп сайзыраанын кижи бирден-бирээ чокка санап, бижип четпес. Эртем болгаш техниканың культура, үлеттүр, тудуг, школа, кадык камгалалдың өзүп сайзыраанын кижи бүрүзү үнелеп, сактып бодаар чүведир.

Тыва 40 чылдарның иштинде кончуг шапкын хегжүп, сайзырап келген болгаш оон ыңай улам сайзыраарының чайгылыш чок демдектерлиг. Тыва республиканың сайзырап тургустунган чаагай үүлдерин чүү чүвеге деңнээр боор! Бөмбүрзектиң чөөн үүгүнден үнүп турар алдын хүнүн херелинге дөмейлеп бодап көөрден башка бодал турбас.

Сайзыралдың чамдык тодаргай үүлдерин чижек кылдыр көргүзер бодадым. Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинадының бо хүннерде канчаар сайзырап, оон чаа-чаа чараш, уран шевер үүлдер-биле каастанып, чараш көстүп турарын чугаалаксап тур мен. Хову-Аксының комбинады тургустунга-ла үр болбазан болгай. Ынчаарга амгы байдалын көрүп көрээл. Ажылчыннарның чурттап орар бажыңнарының чырык, чылыг, чаагайын, ында садыг-магазиннерде чонга хандырылгазының экизин!

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң салбырын Хову-Аксында ажыткан. Ону таныжып көөрге дыка хөй солуп-даа, чараш-даа үүлдерни кылганы көрүштүг. Ында алды ажыг өрээлдерни эргип келирге, комбинаттың бүгү овур-хевирлерин болгаш ында кандыг үүлдер барын көрүкчүлер көрүп, билип алыр аргалыг.

Ында бойдустуң дириг анмен амытаннары — элик, хүлбүстер, те, чүүма болгаш сугнуг, даглың янзы-бүрү куштарын хол-биле, уран-шевер, чараш кылдыр кылганы магаданчыг.

Кобальтының бодун кайыын, канчаар казып үндүрүп турарын көргүскен дагларны, ында дагларың иштинче кирип турар оруктарны көргүскен. Дагларны ол хевээр дөмейлештир кылгаш оът, сиген, арга-ыяштыг кылдыр кылгылап каан. Кобальтылыг янзы-янзы даштарны аңгы-аңгы көргүскүлээн.

Ажылчын суурнуң Культура ордузу черле онзагай. Утка-шынарлыг янзы-бүрү чуруктар-биле каастаан уран-чечен чурулгалар хөй. В. И. Ленинниң тураскаалын кызылзымаар ак-шокар кылаңайның турар кадыг даштан чазап тургускан. Даараныр цех, школа, эмнелге, садыг-магазин, харылзаа дээн ышкаш черлерни көөрге чараш.

Моон соңгаар школачы аныяк-өскеннерни Хову-Аксының кобальт комбинадынче экскурсияладып, ында чаартылгаларны оларга көргүзүп, бичии кижилерниң идепкей, сонуургалын кедүрүп турарын чугула деп бодаар мен. Бичии өөреникчи кижилер боттарының төрээн черинде кайы хире кайгамчык чаагай өскерлиишкиннер бооп турарын караа-биле көрүп, сонуургаары кижизидикчи улуг салдарлыг. Хову-Аксында улуг-даа, бичии-даа кижилер чүвени камгалап, камнап билирин чижек кылдыр өөренип ап болурлар.

Бистиң Тес-Хем районнуң школаларында өөренип турар өөреникчилерниң барык-ла 70—80 хире хуузу Хову-Аксының «Тыва кобальт» комбинадын көрбээннер.

Районнуң улус өөредилге килдизи өөреникчилерни класстар аайы-биле Хову-Аксынче экскурсияладып, комбинатты көргүзүп, сонуургадып турар болза, оларга кончуг солун болур ийик. Эртем-техниканың күштүүн, кижилериниң кылып бүдүрүп турар үүлдерин сонуурган, билип алырына ажыктыг-даа болур деп бодаар мен.

Д. МИЖИТ.
Тес-Хем район.

Арга-арыг — чоннуң байлаа

ТӨЛЕПТИГ ЭЭ БОЛУР

Төрээн черивистиң каас-чараш бойдузуң камнаары — бистиң шуптувустуң хүлээлгевис. Ынчалза-даа ийи-чаңгыс кижилерниң ээ-харыысалга чок чоруунган чаңгыс ыяш эвес, бүдүн арга өртенип, бойдуска улуг когаралды чедирип турары хомуданчыг.

Борта бир чижектең киирип көрейн. Тес-Хем районнуң девискээринге эниг-чылын өрт чаңгыс удаа болган. Шуурмак чоогунда Бай-Даг деп черде таныыл Седип-оол Чооду өг иштинге кывар-чаар чүүл тургусканың түңнелинде өрт болган 5 га черниң ыяжын шыва алган. Ооң күрүнеге чедирген каражазы — 1953 рубль. Штрафты «Чодураа» совхоз төлеп үнген.

Өрт айыылын болдурбас, бойдус камгалалын күштелдирер талазы-биле баш удур хемчеглер алдыныл турар. Ындыг турбуже төтчеглекчи чорук долузу-биле ам-даа узуткаттынмаан. Ыяш кезер участоктарны бокталдырар чоруктар бар. Арга-арыг камгалалын үрээни дээш 12 штрафтарны тургузуп, күрүне бюджединче 14 муң рубльди киирген. Чижээ, Эрзинниң № 5 КМК коллективи муң ажыг. Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу 3800, «Чаа орук», «Кызыгаар» совхозтар хөй түңге штрафтаткан. Ылаңгыя ажыл-агыйлар шиви ыяштыг чөпшээрел чокка кезип турар.

Кат, тоорук болгаш чыжыргана чыыр үеде хуу-даа, албан черлериниң-даа машиналары чадаң ыяштарны сыбастырып, орук чок черлеп чоруп турган боор. Чок болза черге кайы-хамаан чок от салыр, ыяштар сыгар. Кат чыылдазының үезинде 5 чурум үрээшкинин тодараткан болган болгаш үргедекчилерни 602 рубльге торгаан.

Арга-арыг камгалаар херекке бедик чүткүлдүүн, харыысалгалыын даамалдар Виктор Санчат, Додук Дүгер, Николай Бжитский олар көргүзүп, хөй талалыг ажылдарны чорудуп турарлар. Малчыннар ортузунда бойдус камгалалының дугайында лекция-беседа чорудуп, көскү агитация ажылын эжижиринче кичээнгейни угландырып келгеннер.

Олар удаа-дараа рейдилерни организастап турарлар. Даамалдарга көскү дузаны школаларда тургустуган лесничестволар чедирип турар. Төрээн черинге төлептиг ээ болур аныяктарны олар бойдуска хумагалыг болурунга өөредип турар.

Т. КҮНГАА.

⊙ ⊙

ХУМАГАЛААР, ЧӨП АЖЫГЛААР

Республика девискээринде бир кижиге хамаарыштыр 34 гектар арга-арыг оңаажыр. Чыл санында 2100 гектар шөлдерге ыяш олуртулгазын организастап турар. Суурларны чаагайжыдар талазы-биле хөй ажылдар кылдынып турар. Улуг-Хемде калбак эзимнер хөй. Олар арыг агаарны үндүрүп турар. Арыг үүгле кадыкшылга дузалыг эвес, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге ужур-дузалыг. Оон кылымал дүктү, хендирни, саазынны кылып турар. Ыяш бир-ле дугаарында кол тудуг материалы болур. Районнуң ыяш ажыл-агыйының Ак-Туруг салбыры бо чылын 2700 кубометр тудуг ыяжы белеткээр хүлээлгелиг. Бистиң салбырга хамаарыжыр арга-арыг девискээринден «Найырал» болгаш «Ак-Туруг» совхозтар ыяш белеткеп алыр черлерни алыр.

Ыяш кезериниң тускай доктаатказ чурумнары бар. Тудуг ыяжынга тааржыр чоон ыяштарны кезер. Ыяштты кайы үүкче ужурарын технологтуг картада айтып каан турар. Артып калыр төжектер чавыс болур ужурлуг. Ыяштың будуктарын чыыр болгаш хар эриввээнде өрттедир. Оон башка арыг ишти бокталыр. Ыяш кезип турар үеде чаш ыяштарны камнаар. Ыяш белеткээн шөлдерниң астталгазын болгаш ниити байдалын айда ийи удаа хынап көрүп турар бис.

Февраль айда «Ак-Туруг» совхоз 4 гектар шөлден 276 кубометр тудуг ыяжын, 52 кубометр токпакты, 40 кубометр шивини белеткээр турган. Хыналда кылган хүнге чедир эвээш ыяш кескен болган. Ыяштарны кайы-хамаан чок ужургаш, будуу-биле катай бөле салып каан. Ыяш кеспес черден шиви кескеш, будуун хураганга бээр-биле аал чанында сөөртүп экжелген. Чаш хураганнарга шиви будуу үнелиг чем болур. Ону ыяш кезер ужурлуг черлерден норма ёзугаар кескеш, будуун хураганга бээр кылдыр кезип алган болза чүү дээр. Совхоз директору Ч. Н. Чигжит арга-арыг камгалалынче кичээнгей салбайн, бо чугула ажылды хайгааралдан үндүргени хомуданчыг.

Ийи чыл бурунгаар совхоз Алдыы-Ооругдан шивини кара туразы-биле кескен. Ону дилдиргеш, гараж септелгезинге ажыглаан. Бо үнелиг, чымчак ыяшты бажың херекселдери кылырынга колдуу хереглеп турар. А кажаа, гараж септелгезинге кадыг ыяштарны ажыглап болур. Ынчангы тургускан акт читкен. Ам база арга-арыг камгалалының дүрүмнерин хажыдар чорук үргүлүүлевишаан.

«Найырал» совхоз ам-даа ыяш кезилдезинче кирбээн. Хар эрип, час дүжерге, будук өрттенмес, оон туржук ерт болуп болур.

Үнелиг байлаавыс арга-арыгны камнавас болзувусса, аң-мең-даа ховартаар. Арга-арыг — арыг агаар хайырлакчызы, бистиң чемгерикчивис, хепкерикчивис, алдын байлаавыс.

К. КОМБУ,
Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйында даамал.

⊙ ⊙

ЫЯШ ЧОК АРТАР БЕ?

Бистиң Саглы девискээри Тываның база бир ыракузак, каас-чараш, булуңнарының бирээзи. Ынчалзада черивистиң каас-чаражын, оон байлаан камнап, камгалавайн турарывыс кончуг хомуданчыг. Саглының чурттакчыларынга хөмүр-даш садып алыры кончуг берге байдалдыг болганындан, суурнуң чурттакчылары болгаш малчынар колдуунда ыяш одап турар. Чылда бир өреге ортумаа-биле үш машина азы 18-20 кубометр ыяштыг одаар Одаар ыяштыг белеткеп алырда кижилер туралаанна черинден кезип алыр. Чүгле суур чоогун, каракка көстүп турар черлерге дегбес.

Шаанда машина-балгат чок шагда безин чурттакчы чон одаар ыяш белеткээрде ыраккы тайгалардан ыяапла ушкан азы кургаан ыяштарны ужурып, аът-биле ушта сөөртүп тургаш алыр турган. Ам бо машина-техника элбек үеде мырыңай дорайтаан. Саглыда Ортаа-Халыын, Кыдыы-Халыын деп ийи хем бар. Ол хемнер девискээринге шаанда киженниг аът киргеш, 5—7 хонук тывылбайн турган деп, улуг улус чугаалаар чүве. Ам ол хемнерни көөрге, ындыг турган деп кижи шуут бүзүревес. Анаа-ла шаараш, төжээ хөй арыг арткан. Арга-арыг эвээжээрге хемнерниң суу соглуп, кадып каар болгай.

Саглыда арга-ыяш камгалалын, ажыглалын харыылап турар ыяш ажыл-агыйлажылдакчызы чок дээр болза шын эвес, арга даамалы К. Ооржактың ажылдавайн турары билдингир-дир.

Моон соңгаар бо-ла байдал-биле турар болза, бистиң девискээривиске «ыт кагар» ыяш артпайн баары чадавас.

РЕДАКЦИЯДАН: Бо үстүнде чагааның авторлары адын салбаан. Ынчалзажок чагаада кончуг чугула айтырыгны көдүргеп. Боттарының чүүлүн турар чурттуунуң байлаа, аңаа хумагалыг болуру, ону ээ ёзубиле көөру дээш сагышсырал, дүвүрээзин илереттингеп.

Республиканың районнар, совхозтар төптеринде, суурларда албан, организациялар, будүүлгелер хөмүр-даш-биле болуур-чогуууру-биле хандыртының турар. Чурттакчы чонга хөмүр-даш садары чер-черде чогумчалыг шиитпирлеттинмейн турарындан хөмүр-дашты албан черлериндеп алыр, харын оорлаар чоруктар, арга-ыяш курлавырларын чөпшээрел чокка одалгага ажыглаар чоруктар кайы хөй.

Чөпшээрел чок, душкаңна черлерден ыяш кезип, олаар чорук канчап тыптып турарыл? Ол дээрге черчерде ыяш ажыл-агыйлакчыларының онаашкан ажылынга харыысалга чок чоруунуң, чон ортузунга ыяш биледи садып, кайын, кажан ыяш кезип болурунуң талазы-биле тайылбыр ажылын чоруттайн турарының түңнели-дир.

Үстүнде чагааны Өвүр район Совединиң күүскомунга адрестевишаан, редакция дараазында айтырыгларга харыыны бээрин дилеп тур: а) чурттакчы чонну хөмүр-даш-биле хандырарын экижидер талазы-биле кандыг хемчеглер төлевилеттинип, канчаар боттанып турарыл; б) районнуң арга-ыяш курлавырларын өстүрер, хумагалыг ажыглаар талазы-биле кандыг ажылдар кылдынып турарыл?

⊙ ⊙

ШААРАРГАН АРГА

Чээрби чыл бурунгаар Хөндергейниң тайгаларынга аңчылар азып турар муңгаш кара эзимнер турган. Ылаңгыя Декпиш тайгазы чайның изиинде безин сериин, арыг агаарлыг, чараш чер. Ол эң-не тооруктуг, аң-меңниг, ямзы-бүрү эм оттар үнген байлак тайга болгай. Бедик ыяштар будуу хүн караан дүй алы бээр болгаш диңчилер хүнзедир-даа чырык көрбейн баар турган.

Чоокта чаа ол черлерге чордум. Хайыраан чөпкүр кара пөштер шаарара берген, ында-мында будуктар озаңналган. Тооруктан улус ыяштарны демир маскаларбиле оя-чирге соктап каапкан. Кат-чимис үнген шөлдерни чаза базып, машинатехника-биле кырладып каапкан. Комбайн-биле чулбарлаан черлерде, кадып калган куу сыптар арткан.

Ыяш турда, куш, аң-мең эңдерик болур. Ам олар база ховартаан. Диниейндир үжүп турар кара куштар, күшкүлдер, торлаалар көзүлбестээн. Ужурган, кургаан ыяштар көргеш, кижи баары ажыыр.

Х. ООРЖАК,
«Хөндергей» совхозтуң механизатору.

Хөй чүс чылдар бурунгаар тургустуңган Польшаның найысылалың аныяк хоорай деп адап турар. Ооң чаа төөгүзү дайын сөөлүнде эгелээн. Ында бажың бүрүзүн катап тургузар эвес, а ооң орнунга чаа бажыңы тудары негеттинип турган. Найысылал хоорайга хөй каът чаа бажыңнарны тутган. Варшава хоорай девискээр талазы-биле калбарган болгаш калбарып-даа турар.

ЧУРУКТА: хоорай төвүнде «Форум» деп аалчылар бажыңы.

ЦАФ — СЭТА-ның фотозу.

КЫМ БУРУУЛУГУЛ?

САНДИНО ПОРТ. (Никарагуа). СЭТА-ның корр. А. Трушинниң дамчытканы болза: Сандино порттуң Никарагуаның Оожум океан эриктеринде девискээрин кем-бурууглуг ёзу-биле миналаар чорук ол районга чурттар аразында судно эштиишкинниң боттуг кыжаныышкынны болдуруп турар. Новороссийскиниң пароходствозунга хамааржыр «Луганск» дээр совет танкерниң марттың 20-де минага чазылганын дыңнаткан болгай.

«Луганск» танкерниң таварышкан айыылын истээрам-даа доозулбаан, ынчалзадаа портту американнар миналаанын айытпайн барып болбас деп, Никарагуаның айыыл чок черинниң кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Мануэль Кальдерон СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Оң хонук мурнунда никарагуа эриктен 10 миль далайга америк шериг корабли эштип турган болгаш ооң кырындан ийи самолёт база бир вертолёт көдүрлүп үнгешле, Сандино порттуң кырынга тегерип ужуп турганын ол дыңнаткан. Чогум-на ол ындыг кем-бурууглуг үүлгедиишкинни кылып болур турган.

....«Луганскиниң» Сандино порттуң девискээринче киргеп үезинде айыылга таваржырының кандыг-даа демдээ чок турганын танкерниң капитаны А. И. Азов чугаалаан. Судно лоцманны болгаш никарагуа хынакчыларны хүлээп алгаш, портче кирери-биле ээп эгелээн. Ук черинии-биле 13.50 шак турда күштүг частыышкын диңмирээн. Танкер элээн каш удаа чайгыылааш, бир талазынче ийлени берген. Сандино портче кирер дээн суднолариың ээр черинге салып қаан, эштип чоруур сорунзалыг минага «Луганскиниң» дүвү-биле дээшкеңи тодаргай. Частыышкынның кургаг чүктүг черинге болганы бисти камгалаан. Бир эвес ол нефтилиг савалар чоогунга болган болза, частыышкынның таварыштырар хоралыг уржуктары дыка айыылдыг болур ийик...

МАНАГУА. (СЭТА). Национал хосталганың Сандиножу фронтузунуң национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның национал катап тургузуушкун чазаанның координатору Даниэль Ортега «Луганск» дээр совет суднога айыылдыг таварылга-биле холбаштыр бодунуң Мексикаже аян-чоруун ара соксаткаш, Манагуада кончуг дүрген дедир чедип келген.

Рейганның администрацязының сандиножу улусчу рёволюцияны боой тудар болгаш Төп Америкага улуг хемчээлдиг чепсектиг месилдежишкинни өөскүдеринче угланган агрессчи политиказының уржуундан совет судноңуң үрелгенин журналистерге ол медеглээн.

ЛОНДОН. (СЭТА). «Никарагуаның эриктерин миналаан байдалын алгаш көөрге. Каттышкан Штаттарның дорту-биле холгаарлааныга кандыг-даа чигзиниг турбастыр» — деп, «Дейли телеграф» солун айыткан.

«Таймс» солуннуң бижээнибиле алырга, никарагуа порттарны миналааны дээш харыысалга АКШ-тың ТРЭзининң өөредип, чепсеглээни контрреволюстуг болуктериниң бирээзинге онаажып турар.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

МУРНУКУ ОДУРУГДА — ТРАМВАЙ

⊙ **БЕРЛИН.** Герман Демократтыг Республиканың найысылалы Берлин хоорайның транспортунга конкурс чоруткан болза, эң-не сургажаан транспорт хевири трамвай болур ийик: үүгле найысылалга эвес, харын-даа чурттуң өске-даа хоорайларынга бүгү пассажирлериң чартык кезиинден хөй нуруузун трамвай аргыштырып турар.

ГДР-де трамвай оруктарының ниити четкизи амгы үеде 1.700 километр ажыг. Трамвайлар оруктары уламна узап турар. Трамвай шугумнарын бо чылын безин хөй хемчээлдиг кылдыр немей туткан. Берлинниң, Лейпцигтиң, Дрезденниң болгаш өске-даа хоорайларның чаа туттунган районнарынга трамвайлар аргыжар шугумнарны немештир тудуп турар. 6 муң мотор вагоннарлыг болгаш вагон-прицептерлиг трамвай парыгын доктаамал сайзырадып келген. Ол вагоннарның хөй нуруузу — Чехословакияга бүдүрген «Татра» деп вагоннар. Пассажирлериң аргыжарынга ол вагоннар дыка эптиг.

Трамвай — пассажирлер аргыштырар транспорттуң ГДР-де эң-не сургажаан хевири. Ол таварылга эвес. Трамвай траспортунуң эң-не үнелиг үүлү — хоорайларны болгаш бойдусту оок херек кырында хирлендирбезидир. Трамвайларны ажыглаарды автобустарны ажыглаанындан бежен хуу чиик чарыгдалдыг болуп турарын экономистер санап көргеп. Трамвайларны электроннуг тускай дериг-херекселдер-биле ГДР-ниң специалистериниң хандырганы электроэнергия чарыгдалын 40 хуу чиигеткен.

ЧАА ПРОДУКЦИЯНЫ БҮДҮРҮП ЭГЕЛЭЭН

⊙ **СОФИЯ.** Программалыг болгаш электроннуг башкарылга-биле ажылдаар электротельферлерниң чаа хевирлерин «Балканкар» каттыжышкынның бүдүрүлделери кылып эгелээн.

Чүүк кедүртүр азы дүжүрер ол чаа хереисел 2 тонна аар чүүктерни 12 метр бедикче көдүрүп шыдаар аргалыг. Бүдүрүлге цехтеринге болгаш бүдүрүлге черлериниң складтарынга хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастаар талазы-биле «Балканкар» маркалыг электротельферлер кол черни ээлеп турар. Совет Эвилелиниң болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери өске-даа чурттарның улуг заводтарынга ол дериг-херекселдерни калбаа-биле ажыглап турар.

«Балканкар» каттыжышкынның бүдүрүлгелеринге кылган машиналарны делегейниң янзы-бүрү ярмарказарынга 65 алдын медальдар-биле шаңнааны тавары-лга эвес.

ЧУГУЛА ЧАА ТУДУГ

⊙ **УЛАН-БАТОР.** Моол найысылалдың чоогунда тудуп эгелээн «Буянт уха» деп делегей аэровокзалының чаа комплекизинин дериишкинде моол болгаш совет тудугжуларның интернационалдыг коллективи «МАР-ның 60 чылынга төлептиг ужуражыр!» деп лолуңнуң адаа-биле шалыпчы ажылдап турар.

Ол чаа тудуг Моол Арат Республиканың агаар транспортун чаартырынга, улам ыңай хөгжүдеринге чугула рольду ойнаар.

Чаа аэровокзал аэропорттуң пассажирлер аргыштырар аргазын улам калбартыр болгаш пассажирлер хандырарын экижидер. Амгы үенин эң-не сайзырангай дериг-херекселдери болгаш харылзаанын база информациянын нарын техниказыбиле хандыртынган чаа аэровокзал шак бүрүзүнде беш чүс чедир пассажирлерни хүлээп алыр. Моолда эң баштайгы чаа аэровокзалды национал утулзалар-биле кааспап турар. Аэровокзал келир чылын баштайгы пассажирлерни хүлээп алыр.

ЭКОНОМИКАНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

⊙ **ГАВАНА.** АКШ-тың империализминиң талазындан соксаал чок өжээтен чимзенишкиннер турзажок, Кубаның экономиказы улусчу эрге-чагырганың чылдарында чайгылыш чокка сайзырап, өзүлде темпилерлиг болуп келген. Планнаашкынның төп чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Хильберто Диас ол дугайында меделгээн. Кубаның экономиказы эрткен чылын 5 хуу өзүлделиг болган. Ук өзүлдени күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенииң күсели-биле колдуунда чедип алган. Материалдарны болгаш одаар ямзы-бүрү үүлдерни камнаарынче улуг кичээнгейни Кубаның ажылчы чоннары угландырып турар. Үүгле нефтини безин бо чылын 300 муң тоннаны камнап алыры планнаттынган.

(СЭТА).

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

⊙ **БАГДАД. (СЭТА).** Басра хоорайның чөөн талазында районче чоокшулап кел чораан иран шериглерге удур халдаашкынны ирак шериглериң кылганын Иракның кол шериг командылалының дыңнадыында айыткан. Тулчуушкун үезинде 100 иран шериглер өлүрткен. Тигр хемниң солагай талазында девискээрге мөөңнелген иран шериглерниң туруштарынче 178 санның дайынчы халдаашкынарны ирак самолёттар кылган.

ПОРТУГАЛИЯ. Чоңнуң эрге-ажыы дээш, социал-экономиктиг чаа политика дээш, чуртка чаа чазакты тургузар дээш демнелдиң хүннери Лиссабонуң ажылчы чонарының хөй муң кижи киржикчилиг улуг чыскаалы-биле доозулган.

Найысылалдың болгаш ооң чоогунда ажылчын хоорайжыгаштарның он-он муң чурттакчылары туктарын, транспарантыларын, лозуңнарын тудуп алгаш, Лиссабонуң төп кудумчулары-биле эрткеннер. Хоорайның эң улуг шөлүнге ямзы-бүрү назылыг болгаш профессияларлыг хөй муң кижи чыылган. «Өкн амыдырал дээш!», «Империализмниң албадаашкынынга удур бис!», «Апрель революциязының идеалдарынга өскерикчи чорукту чылча шавар!» деп кыйгырыгларны чыскаалдың киржикчилери салып турган.

ЧУРУКТА: чыскаалдың киржикчилери.

Г. ПЕТРОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ГАЗЛИ: МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

ГАЗЛИ. (Бухара область), СЭТА-ның тускай корр. А. Фазылов, С. Фенютин). Газ тывыкчыларының Кызылкумда аныяк хоорайы 1976 чылдың чазынында чер шимчээшкинин маадырлыг ёзу-биле ажып арткен, кыска хүүсаада катап тургустунган. Ол ам база бойдустуң халавынга таварышкан. Тос бадл чер шимчээшкини хоорайның, оон чурттакчыларының быжыг туруштуун катап «шылгаан».

Баштайгы минуталарны болгаш шактарны кысказыбиле көрээл.

Тус черниң 1 шак 29 минутазы. Баштайгы силгиишкин соонда, бүгү хоорай бут кырынга турган. Кижилер бажыңнарындан үнгүлеп келген. Дыка хөй хамаатылар эмнелгеже маңнашкан, тиленип чарлы берген бажындан аарыг кижилерни үндүрүп эгелээн.

Газлиден тос километр черде турар Бухара — Урал база Ортаа Азия — Төп деп газ чамчыдылгазының кол тудугларынче электрик энергиязы дамчывастаан. Хамид Ачиловтуң дежурный ээлчээ авария болдурбас дээш бүгүле чүүлдерни кылган. Олар 1976 чылда баштайгы силгиишкинден турбокомпрессор станциязынга газ хып үнгенин үтпааннар. Бо удаада ерт үнмээн, чаарты туткан бажыңнар база үрелбээн. Чүгле бичии тигленгилей бергилээн.

Эртенгиниң 4 шак. Телефоннар үрелген. Чер иштинден дывыржып үнген күчүлүг энергия инженер коммуникацияларны сандан үндүрген, газ, суг чамчыдылгазы ажылдавастаан. Чурттарга бажыңнары, уруглар садтары, шкөлалар үрелгилээн. Ынчалза-даа хоорайда чер болганда корумчурум эки. Эмчилер дузаны көргүзүп турган — чүс ажыг кижи кемдээшкинге таварышкан. Оларның хөй кезиин автобустар-биле область төвүнче чорудупкан.

6 шак 50 минута. Партияның Бухара өбкомунга далаштыг хурал болган. Газлиден аңгыда чер шимчээшкининден Бухараның, Каганның, чамдык районнарның чурттарга бажыңнарынга үрелиишкиннер болгулаанын аңаа дыннаткан. Школаларда, школа назыны четпээн уруглар албан черлеринде, эмнелгелерде, садыг болгаш хандырылга бүдүрүлгелеринде үрелиишкиннер бар. Бойдус халавынга колдуунда эрги бажыңнар шыгашпайн барган.

Чер шимчээшкини болган девискээрге республиканың болгаш Үзбекистанның партия организациязының удуртукчулары, эвилел болгаш республика министерстволарының, ведомстволарының төлээлекчилери четкилеп келген. Ташкент — Бухара агаар оруу ажылдап эгелээн, оон-биле майгыннар эргежок чугула барааннар, эмнер кээп эгелээц. Оларны дораан-на самолёт хонар шөлге автомашиналарга чүдүргеш, чогуур черлерже чорудуп турган.

Область төвүнден халап болган черлерже хлеб, аъш-чем сөөрткен машиналар шимчеп үнүпкен. Газлиге цистерналыг сугларны сөөртүп экелген. Түр кухняларның ыжы буругайны берген.

Хүндүсиңүүн 12 шак. Республика найысылалынган келген специалистер коз тудугларның шинчилелин эгелээн. Түннел чаңгыс аай болган: берге байдалларда дериглер ыыдашкан, ажылдап болур. Чүгле электри дамчыдылгазын катап тургузар херек. ол ажыл кидин түлүк чоруп турар.

Чер шимчээшкининиң төвүнүн чоогунга «дыыжы» приборларны сейсмолог эртемденнер тургускан. Олар черниң «судалын» дыңнап эгелээнде, кижилерге доп-дораан дыңнадыр апаар.

— Марттың ол дүнезин берге-ле болду — деп, «Газлинефтегаз» эргелелдиң ажылчыны Мухаббат Сафарова чугаалады. — Ынчалза-даа айыыл-халапка чаасказанзыравас бис деп чүвени билип турдувус. Каш чыл мурнунда ындыг болду. бо удаада— базала. Амыдыралывыс чоорту чогумчун бар чыдыр. Ам катап тургузар улуг ажылдар негеттинер. Олар эгелей берги. Доп-дораан, организастыг ёзу-биле.

...Март 21-де, чер шимчээшкининиң соонда бир дүнүн эрткенде, будүүлгелер мурнундагы график-биле ажылдап эгелээн. Амыдырал бодунуң шуудунче кирип турар. Эрес-маадырлыг чорук-тун демдээ апарган хоорайның — Газлиниң ажыл-ишчилери туруштуг чорукту, совет характерниң шыдамыын база дагын көргүзүп турарлар. Катап тургузуушкун ажылдары шапкынчып орар.

Улетпүрүң көл адырларының кудулаашкыны, хөй-хөй будүүлгелериниң ажыл чок турары, хөй миллион кижилериниң ажылын оксунганы — Америкаңың Каттышкан Шататтарының амгы үеде херек кырында байдалы-дыр.

Ажылчыннарны массалыы-биле ажылдан үндүр сывырары, хөй будүүлгелериниң хагдынган дугайында чарлаары америк металлургия индустриязының эзлери байларның чаңчылы болу бергенин «Тайм» солун бижээн.

Будүүлге черлериниң хагдынганы хөй муң ажылчыннарга, оларның ог.бүлелериниге улуг халап болуп турар. Ажыл чок чоруктуң түңнелинде хөй миллион американнар түренги, ядыы байдалга таварышканын АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Гэс Холл демдеглээн.

ЧУРУКТА: Аликуппа хоорайда (Пенсильвания штат) ажыл чок арткан каң эзилдиригчилери.

АДН — СЭТА-ның фотозу.

МӨҢГЕ ИСТЕР

Нева хем эриинде мен серии кежээ
Ишти-хөңүм сергек оожум, часкаан тур мен.
Челелерде дизип каан дег сылдыс-оттар
Сирленнешкен чалгыларда салдап чорлар.
Маңаа, бо-ла эрик-биле, шак-ла мынчан

Матростар халчып эрткен. Изи хевээр;
Азы шак бо улуг орду баары-биле
Арны ширии, бодалдарга алзыыткан
Феликс Эдмундович Дзержинский
Петропавловка шивээзинче углай бар чор.

Истер хевээр. Олар мөңге артып калган.
Изиг дошкун хайыра чок хүрештерге.
Революция дарлаткан чон күжүн чыгташ,
Хаанналганың ханныг чазаан узуткап каан,
Төөгүнүң изин мында номчуп тур мен.
Дөгерезин мында сиңген. Истер хевээр.

«Аврора» — чаяан сылдыс үнүп келди.
Аяар чалгаан Нева хемде «Аврорага»
Чайнаш кынның, ошкаар дээнзиг дээй каапты.
Чанымда бо эрик сүйбап чайынанды.
Ынчан база ыңчаар чырыш кынган боор оң.

Чаа үе, Чаа шагны Ильич маңаа
Шак-ла мынчан эртежиктей бактаадыпкан.
Нева хем эриинде мен часкаан тур мен.
Ишти-хөңүм, бодалдарым түнней тур мен:
Истеп чоруур салгалында сиңип калган,
Истер хевээр. Мөңге истер каяа чидер.

Эрес-оол ХАЯҢ.

Чогаалчының демдеглелинден

УЛУГ ХЕМЧЭЭЛДИГ СЫЛДЫС

Ындыг сылдыс бар. Сылдыс-Кижи. Ол—бистиң үеживис, бистиң хөй национналдыг совет чуртувустуң хамаатызы, коммунист, чогаалчы. Ол күрүне херектериниң шиитпирлекчизи—ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң депутады. Ооң ажыл-херээ хүндүлүг — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. Ыржым шынаа Таласка төрүттүнгеш, кедээ ажылагый институдун зоотехник бооп дооскан, ол кижи—ам Европаның Парижте уран чүүл болгаш литература талазы-биле Эртемнер академиязының академиги. Чогаалчы. Ооң чогаалдары чүгле даштыкыда безин бежен ажыг дылдарда сес миллион тиражтыг үнүлээн. Чугаа Ленинчи болгаш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының лауреады, Киргизияның удустуң чогаалчызы Чингиз Торекулович Айтматовтуң дугайында чоруп турары билдингир.

Амгы үе. Чогаалчы. Чогаалчының чонда, амыдыралда дазылы, чогаалчыга чоннуң, партияның идегели. Амгы үениң чогаалчызы дээрге — эң улуг харыысалга. Кижилерни делегейге тайбыңны камгалаарынче, келир үеге бүзүрелче хаара тудар улуг үлүг чогаалчыга онаажып турар. Агаар лайнеринде ужуп олурар хөй пассажирлерниң салымчолу ооң ужудукчузундан хамааржыры ышкаш, муны-муң номчукчулары дээш чогаалчы харыысалгалыг. Дээрни чаңгыс эвес, а хөй сылдыстар каастап чыгып турар. Оларның аразында бичии сылдыс чок. Оларның чырыы ырак, чоогуңуң аайы-биле ылгалып турар дээрзи чөптүг болгу дег. Чонга чоок, улуг хемчээлдиг сылдыс ышкаш. Ч. Айтматов амгы үеде делегейде эң-не хөй номчукчулуг чогаалчы деп ЮНЕСКОнуң санап турары шын.

Сөөлгү чылдарда делегей литературазының улуг болуушкуну — Ч. Айтматовтуң «Хүннүң дурту чүс чыл ажыг» деп амгы үеге адрестеп, эрткен - үени сактып, келир үени кезе көрүп бижээн романы. Ооң кол маадыры ажылчын Едигей Жангельдинниң дугайында автор «Бораанныг Едигей ышкаш кижилерде Чер бөмбүрзээ туттунуп турар» — деп бижээн. А бистер—«Чингиз Айтматов ышкаш чогаалчыларда делегей литературазы туттунуп турар» — деп ук романны ийи-үш катап номчааш чугаалаар эргелиг бис.

Ч. Айтматовтуң романы «Новый мир» журналга, «Роман газетага» үнүп кээри билек театрлар сценажыдып эгелээн. Чүге дээрге, эки чогаалды көрүкчүлериңге чедириксээн изиг күзели-дир. Ленинградтың, Хабаровскиниң, Фрунзениң (орус театры) театрлары шагда-ла көргүскүлээн. Прибалтикада тургусканың база дыңнаан мен. а Москваның Е. Вахтангов аттыг үлегерлиг театрында база эрткен чылдан-на эгелеп ажылдап турар. Инсценировкалар аңгы-аңгы, түс чөрлериниң авторларыныы. Улуг романны кайы талазындан канчалдыр, кандыг арга-биле сценага таарыштыр тургусса чогаалдың утказы илереп келир ирги?— дээн режиссёрларның дилээшкиннериниң аайы-биле инсценировкалар бижиттинип турар. Чамдык театрларның ажылдары чедимче чок болгулааны база чажыт эвес. Чогаадыкчы ажылга ындыг өөредиглиг чүүлдер тургулаар. Оон коргуп олурары — бодунга бүзүрел чогу ол ышкажыл. Чогаал эки, чогаадыкчы коллективтиң күжү четчир болганда, өскелерии маңап олуруп канчаар. Ындыг бодал-биле план ёзугаар, бистиң тыва театрның коллективи «Хүннүң дурту чүс чыл ажыг» деп романны база-ла бодувустуң— театрның кол режиссёру С. Петренконуң канчаар тургузар деп бодап алганынга дүүштүр Л. Валованың инсценировказын ёзугаар ажылдап кирипкен, ам адакталыр чедип турар. «Кончуг бугның мыйызындан сегирип-ле алдыңар, канчап тур силер?» — деп, улус соңуургап-даа турар чүве...

«Тыва улустуң сеткили биче» дижири шын. «Авторга инсценировкавысты номчудуп, чөпшээреднп алырдыр, чүү кандыг-даа болза, бодувустуң төрел чогаалчывыс, ат-алдарлыг киживис-тир, чөөн чүк улустарындан бир-ле дугаар бис бо чогаалды тургузуп турар улус-тур бис» —деп түнелге келген бис. Шынапла харыысалга улуг. Роман безин «Бо ном бодумнуң мага-бодум-дур, бо сөстер — бодал-сеткилимниң орну болур...» дээн сөстери-биле эпиграфтай эгелээн болгай. Чогаал хажыыр болза, авторнуң сеткил-сагыжын турнук, мага-бодун безин үреп каап болур дээн-дир. Кайы хире харыысалга-дыр?!

Айтматов-биле кым ужуражырыл? Бо белен эвес айтырыг чораан. Делегей масштабтыг чогаалчыны кайын тып, канды янзы-биле каяа ужуражыр кылдыр чөпшээрелин ап алырыл? Театр директору Х. Ширнин-оол-биле кады, Кыргыс ССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң драматургия талазы-биле секретары Б. Омуралиевти дамчыштыр улуг чогаалчының Иссык-Кулда турарын бир хүн билип алган бис. Телефон дамчыштыр ол чугаадан, чогаалчы дачазында ажылдап турар, ону чардыктырары берге, ужуражырын азы чогаалын тургузарын дилээн телеграмманы ооң ажылдап турар черн — Киргизияның Кинематографистер эвилелинче чорудуп болур—чаңгыс арга деп ыяк билдивис. Ынчалзажок телеграмма дээрге — дүвүредири-дир, ооң аңгыда, инсценировканы көргүспейн канчап чөпшээрел дилээрил? Чүвениң ужур-чуруму, хүндүткел деп чүве бар болгай. Бис—ооң бактаап турары чогаалчылар эвилелиниң секретары эвес-ле болгай бис...

Адактың, соонда, Киргизияже мени чоруур кылдыр коллектив шиитпирлеп каан. Шынап-ла, харыысалга улуг. «Очулдурукчу» деп сес безин Р. Гамзатовтуң «Бир эвес Лермонтовту багай очулдурар болза—улуг шулүкчүнү Мартынов эвес, а очулдурукчу өлүргени ол боор» дээн сөстери бажымга чык дээн. «Айтматовка ужуражыры — аас-кежии ышкажыл»— дижирге кылыктаныр турдум. Инсценировканың автору Л. Валова режиссёр-биле чогаалчыга номчудар ажылын дүнхүн чок кылыштылар. Парлаар саазын, ону сугар папкага чедир чүнү боданмаан дээр. Мен хуумда Ч. Айтматовтуң чогаалдарын катап ажып, сактып, эң ылангыя «Ак хемеде» («Белый пароход») Энэсай (Енисей) дугайында ырыны доктаадып, алээн белеткендим.

Фрунзе хоорай чедер 623 дугаар рейстиң самолёду «Як-40» Кызылдан кежээкиниң сес шакта ужуп үнгеш, чедер черинге дүнекиниң дөрт шакта чедерин пат кайгадым. Беш хоорайларны таварып эртер рейс чүве-дир. Абаканнан ында Хакас телевиденнешиң 25 чылдыңга чораан, кыргыс акы тып алдым. Чугаалажы кээримге, С. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузун» кыргыс дылче очулдурган, Киргизияның телевиденнешиниң болгаш радиозүнүң кол редактору Жунакадыр Егембердиев дээр журналист, очулдурукчу кижи болду. Абаканга Тываның төлээлери-биле дүүн ужурашканым. «Оттуг-тергени», С. Токаның «Бөрүлерни аңнаарында» Улуур-Херелди суг өттүнүп олурда ана артист дивеспе.

Алаавыста Казахстанның карак четпес ховулары. Оттар. Бир черге поезд шөйлү берген чырып бар чыдарын көрүп кагдым. Дораан-на сагыжымга Едигей кирди. Кажан Семипалатинскиге хонуптарывыска шуургаанаан тур. Хар, дүвү. Романда Сарыг-Өзектиң алезининг хады база сагындырды. «Романда болуушкун бо Казахстанда болуп турар-ла болгай. Аяс хүндүс болза, чеди километр бедиктен Арал далайны көөр-дүр мен ийин» кылдыр бодангаш, сагыш-сеткил база Едигей. Казангап сугларда-ла баар мындыг...

Алма-Атадан эгелээш, кады чоруур эжим та сагыш човаары ол чүве, хөңүм карартып эгеледи. Журналист улуг кижиниң чугаазы уткалыг дивес бе:

«Аар даалгалыг кижи-дир сен. Айтматов бо хүннерде Фрунзеге турбас. Москвада азы даштыкыда болза хөңнү. Төптен келген корреспондентилер безин каржы бергеш, каш-даа хондур маңаар чүве. Ажылының чай чогу аргажок. боду безин билбейн турда, келдирти бээр чүве-ле болгай. Бис телевидениеге база хереглеп турар улус бис, баргаш телефон-биле оралакчызындан айтырайн адыр» суг дигилээр.

Фрунзениң Манас аэропортунга ийи шак дургузында эртенги такси, автобустарның халыырын маңап, сагыш-сеткилим хөлзээри дам барган. «Бо-ла-дыр, чедип кээрде чүү боор, чер ыраа безин билдиртпес-тир. Ам кайын, чүден эгелээрил?».

В. СЕРЕН-ООЛ.
(Уланчылыг).

МАРГЫЛДААЛАРДА

Делегей чемпиону-биле ойнаар кордакчыларның Вильнюста Г. Каспаров биле В. Смысловтуң аразында шүүлде маргылдаанаң алдыгы салыы 43-кү көшке соңгаарлаттынган. Ында ак тевелерлиг, алды оол арткан. Агы-биле ойнаан В. Смыслов бо маргылдаага таварышпаан көштерни ажыглаан. Г. Каспаров эң бодамчалыг ойнаан, байдалды пат боорда деңнештирип алган.

• • •

Москва. Шашки талазыбиле делегей чемпиону ат дээш Москвада эртип турар маргылдаанаң чедиги салыы хайым боон доозулган. Харм Вирсма (Голландия) Харьков чурттуг Вадим Вирныйны бир удук мурнап турар, сан 2,5:1,5.

(СЭТА).

ТЛТВ

МАРТ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 —Эртенги гимнастика. 8.50 — «АБВГДейка». 9.20 — «Спортлотонун» 12-ги тиражы. 9.30 —«Долгая дорога в дюнах». Фильмниң дөрткү сериязы. 10.45 —Чонга эки шынарлыг, хөй барааннарны. 11.15 — «Ыры кижибиле артар». 12.10 —«Тиялекчилер». Фронтучу өөнүктер клуву. 13.40 — 13.55 — Чапсар. 13.55 — Бөгүн делегейде. 14.10 — «Үнүттер делегейи». 15.25 —«Өгбүле болгаш школа». 15.55 — Фотоконкурс ажыдыышкыны. 16.05 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 16.35 — Фигурлуг эжеш чүнгулаашкынга делегей чемпионады. 18.05 — Совет болгаш америк эртемденнериң ядролуг дайынга удур конференциязы. 19.05 —Документалдыг телефильм. 20.00 —Фигурлуг чүнгулаашкынга делегей чемпионады. Эр улус. 21.00 «Ye». 21.35 — Экранның мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Черкасов. 22.35 — Н.-С. Бахтың «Чакона» деп чогаалын Н. Епес күүседир. (Испания). 22.50 23.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Физкультурукуларга сүме. 8.25 — Документалдыг телефильмнер. 9.00 — «Эртенги почта». 9.30 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.30 — «Бис дег, бистиң-биле кады, бистен дээре кыл». ГДР-ден дамчыдыла. 11.30 — Томскиниң телестудиязының программазы. 12.40 —«Музыка киоскузу». 13.10 — Бүтүдеге стадион. 13.40 — «Силерни Клавдия Шульженко чалап тур». 14.45 — «Камера делегейже көрүп тур». 16.00 — «Таныжыңар: даштыкы цирк». 16.30 — Документалдыг телефильмнер. 17.00 — Концерт. 18.45 — Делегей байдалының допчулалы. 19.05 — Лыжага делегей кубогу дээш маргылдаалар. Херээжен улус. 19.50 —Документалдыг фильм. 20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Калыкшыл». 21.00 —«Ye». 21.35—22.50 — И. Тургенев — «Провинциалка». Телешия.

Редакторнуң орлакчызы
А. С. ДЕМБИРЕЛЬ.

ағаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 20—25 градус соок болур. Хүндүс 0-тен 5 градус чедир чылыыр, чамдык черлерге 3—8 градус соок болур.

Авторуктарга көстүрүү эки.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 12—14, хүндүс 2 градус чылыг болур.

КИНО

МАРТ 24-ТЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Тутеи» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения Робинзона Крузо, моряка из Йорка» 9.00, 12.20, 15.40, «Здесь тебя не встетит рай» 10.40, 14.00, «Три гильзы от английского карабина» 17.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Звездочка № 36» 14.00, «К сокровищам авиакатастрофы» 15.10, «Трудная роль» 17.00, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Что с тобой происходит» 13.30, «Созданы друг для друга» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

СҮМЕЛЕП ТУР БИС

Батистен кылган думчук аржыылдарын чүүр мурнунда каш шак иштинде дүстүг сугга супкаш, чугган соонда, арыг сугга былгаптарга олар чаазында дег акыр болур.

• • •

Эң-не дуржулгалыг херээженнер безин хеп базып турган изиг илиирден өртеңзиг былчак черни хепке арттырып каар таварылгалар бар. Пөсте ындыг былчакты чидирерде ону лимон-биле аштап-аштап, арыг сугга былгаптар.

• • •

Кышкы үеде тюльдан кылган соңга кежегелери ырыталып, карарып каар. Ынчангаш ону чүүрүнүң мурнунда дүстүг чылыг сугга шыгыдып алыр, а ооң соонда кандыг-даа хеп чүүр порошок-биле чуп болур.

• • •

Нарын, аар өртектиг-даа пөстен даараан платьелер, чүвүрлер үр олуруп кедерге кыланайныр турар апаар болгаш аяныг эвес көстүр. Ону болдурбазының, ооң чайлаарының аргазы бар. Кыланайныр турар черлерни чара кескен картофель-биле дүрбүүр, ооң соонда кургатказ, щетка-биле аштап кааптар.

• • •

Алгы сумкаларның былчак черлерин уксус холаан сугбиле адырып болур, А эргижирей берген алгы хол хаптарын ийи-үш омааш уксус холаан сугга былгаптарга эки.

ОЛЧАЛЫГ БОЛГАННАР

Кызылдың ажаалга кассалары бо чылдың февраль 15-те Ереванга болган күрүнеңиң акша чээлизиниң облигацияларының ойнаашкынын ёзугаар хоорайның чурттакчыларынга он муң ажыг рубльди төлеп берген. Оларның аразында эң хөй ойнаашкын алган кижи хлеб заводунуң ажылчыны М. Г. Хайрисламов болган. Ол 500 рубль ойнап алган. Бажың ээзи Н. М. Плюснина 125 рубль олчалыг болган.

1984 чылдың март 9-та Калинин хоорайга акша-бараан лотереязының ийиги үндүрүлгезиниң тиражы ойнаан. Байырлал үндүрүлгезиниң тиражындан чамдык кызылчылар база эки белектерни алганнар.

Шериг албанныг Владимир Константинович Прокопьев 30 көпеек-биле «Москвич» автомобиль ойнап алган. «Тыва суг тудуг» трестиң автобааза ажылдакчызы бир кижи 210 рубль өртектиг «Зенит» фотоаппарат олчалыг болган. Ойнап алышкыннарны төлеп бээрн уламчылап турар.

Александр Сенгиевич Сенди — персоналдыг пенсионер. Күш-ажылдың хоочуну А. Сенди аңаа черле олурбас, ыяап-ла кандыг-бир ажылды кылырыбиле сегирип алыр чаңчылын амга чедир кагбаан. Чоокта чаа ол моол тоолдар номундан элээн каш эгелерни очулдургаш, «Шынның» номчукчуларынга бараалгадыры-биле редакцияже чоруткан. Ам оон кыскажак тоолду парладывыс.

Моол тоол

КАЖАР ПАДАРЧЫ

Чайның изиинде бир-ле падарчы лама изиргенип, шагзырап базып оргаш көөрге, ырак эвесте бичежек хүрээ көзүлген иргин. Аңаа барып үүдүлге эрттиржи, серинткеш алыр-дыр деп бодал-биле аштаан, шагзыраан лама олче элейтпкен. Хүрээге кирип кээрге, ында кым-даа чок, ооң дагыкчызы дашкаар үнүп чорупкан болган. Оргумчулуг лама кижини улус оор кижи кылдыр санай берзе канчаарыл, моон дүргеи үнүп чоруур-дур деп бодаап, демги лама эжик аксынга чоокшулап чорда, дагыкчы кижиниң кирип орар шимээнин дыңналган, падарчы лама оон деводээш, дедир дезип маннаш, олуртур кылып каан бурганның артынче чаштының кире берген иргин.

Демги дагыкчы лама хүрээже кирип келгеш, бурганының баарынга чула кыпсып, ол-бо ажылдар кылып кылаштап турда, хай бооп, демги чаштының чыткан бадарчы лама азырыпкан чүвең иргин. А дагыкчы лама ону соора билип, «Өршээзин, бурганым дирли берди» деп амырап чугааланып, девидеп маннап турар аразында падарчы лама: «Шайдаң!»— деп алгырган. Дагыкчы лама доп-дораан үне халааш, чиң-сарыг шайны, чигир-боованы эккеп, ширээ кырынга делгепкен. Удаваанда-ла: «Чаглыг эзттең!»— деп сөс дыңналырга, лама биле хаалгачы ийи чаржып үнгеш, деспи долдур чаглыг эзттн, хымысты ширээ кырынга салып бергеш, тейлеп чыдырда, «Үнүп чоруңар!» деп үн дыңналган. Оларыдаа эжик аксынче үүгле карап кылынганнар.

Аштап-суксаан падарчы лама аъш-чемни тоттур чип алгаш, дыштанып хонгаш, эртен дугандан үнүп чоруурда, ийи идиктерин үттүп каапкаш барган иргин. Эртенинде демги лама биле хаалгачы келгеш көөрге, бурганның чанында ийи идик чыткан-дыр. «О-о, өршээзин, дирилген бурганывыс идиктерни хайырлаандыр!» — дээш, ол идиктерни дуганның ортузунга салгаш, аңаа чүдүп эгелээннер иргин. Аш, хуурмак ламалар бот-боттарын ынчаар мегележип чоруур чүве-дир оо.

Уран чүүлдүң кижилери

40 ДЫЛДА ЫРЛАП ТУРАР

Дайын эгелээр мурнунда Москваның кинематографистери Ортаа Азияга «Частың чурту» деп документалдыг фильмни тыртырып турган. Узун кара чажы барык-ла черге сөөртүнүп чоруур чараш кыстыолар кудумчуга эскерип кааннар. Кипонуң бир эпизодунга кээп тырттырарынче ургулу чалап алганнар. «Силерде талант бар-дыр. Ырлаарыңар база эки. Өөренир херек» деп ургулу чагып турганнар. Өөренип кирер дугайында сүме бижиктиг чагааны аңаа база берип каан.

Маргарита Фараджева баштай Молланепес аттыг театрга, ооң соонда Ашхабадка Махтумкули аттыг опера болгаш балет театрынга артистей берген...

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Фараджева концерт бригадазы-биле кады Сонгу-Барыын фронтуже чоруй барган. Старая Русса чоогунга болган баштайгы концерт ооң үгаан-бодалынга артып калган... Ооң соонда дайын үезинин Москвазы, чаа фронт. Бир-ле катап полктуң штавынга командир Фараджевага мынча дээн:

— Эрес кыс-тыр сен. Үдеп чоруур улус-биле кады онгуларда солдаттарга барып ырлаар сен бе? Оларга эки ыр ам кончуг чугула. Дан адарга атака эгелээр.

Маргарита ийи автоматчик-биле кады онгуларга чеде берген. Үделге чокка дыңнакчыларын безин көрбейн ырлап турган. Ол хүндүс тинлелге чедип алдынган соонда, ол-ла солдаттарга дыңзыг үн-биле ырлап берген, танцылаан-даа. Бир чамдык солдаттар ооң ырын ол дүне сөөлгү катап дыңнаннар.

Маргарита фронтуларга үш чыл болган. Москвага чүгле каш хонукта кээп турган: чаа концерт бригадазы тургустунуп турганы ол. Дөртен дөрт чылда ооң амыдыралынга онза болуушкун болган: ол Коммунистиг партияның кежигүнүнге кирген. Партия биледиң алган соонда, сеткил-сагыжы хөлзээн боду эшелон-биле кады барыын чүнче углапкан. База катап-ла концерттер эгелээн. Чамдыкта хүнде он ийи концерт чедип тургулаан! Дайынның чалгыы Берлинче чоокшулап орган. Тинлелгенниң өөрүшкүлүг хүнүн ол Лейпцигке уткаан. Ол рейхстагтың ханаларының чанынга база ырлаар аас-кежиктиг болган.

Ам Туркмен ССР-ниң улустуң артизи Маргарита Борисовна Фараджева ССРЭ-ниң болгаш делегейниң улустарының 40 дылдарында ырлап турар. Назыхары дөгүзе-даа, ол уран чүүлден чарылбаан.

А. ГРАЧЕВ.

ДАРГА КОЖАЛЫГДА

Шоодуг

Бажыңывыстың электрилиг суугузу бир хүн шуут изитпестээн. Столоваядан изиг чем садып, уруг-дарыгны чемгердивис.

Ажылга келгеш, бригадиримден чаңгыс шак шөлээ айтырып алгаш, район төвүнүң чурттагга-коммунал ажыл-агый эргелелинге чеде бердим. Начальникке киреримге, кайда, кым бооп ажылдап турарымны сонуургаш, бажыңым адрезин стол календарынга мулдурлап алгаш, дүүш соонда электрик чорудар бооп аазады.

Тудугга келгеш, бригадиримден ам шуут будун хүнну айтырып алгаш, бажыңга электрикти маңап, соңга бакылап ора хүнзедим. Кежээ дүшкен. Ажылдан кадай-даа, школадан уругларым-даа могап, шылай берген чедип келгеннер. Кежээки чем, шай безин белен эвес. Сакпың тудуп алгаш, база катап столовая маңаар ужурга таварыштым.

Даартазында, дан бажында, шай хайындырып алыр дээш, кожам сугже кире бердим. Коридорда бир-ле кижи сандайда бедиктенип алган ханада шөйген кабельбиле үрелдешкен тур.

— Экии, Хүреш-оол Хүргүлович — деп, кожам-биле мендилешкеш уламчыладым, — бистиң электрилиг суугувус үрелген, чем кылыр чиир чүве чок. Силерниинге шай тип кагза дээш чор мен.

— Бистиң база чырыывыс орта кыппас, чивеннээр. Дүүн кежээ чурттагга-коммунал ажыл-агый будурүлге эргелелинің начальнигинче телефоннап чыттым. Бөгүн дан бажында электрик чорудар болгаш, чорутканы олдур дээш, сандай кырында кижиже айытты.— Чеминерни маңаа хайындырып алынар, ажырбас. Кожалар үнүп-киржип, бот-боттарынга дузалажып чурттаар-ла болгай. Моңу кылып доозуптарга, силерниң суугуңарны көөр кылдыр чугаалап каайын, кожа.

Шынап-ла, электрик кожам сугдан үнгеш, мээң электрилиг суугумну чазып киripти. А мен иштимде дарга кожалыг болганымга өөрүп турдум. Оон башка бөгүн база ажыл хүнү үзүп, шүүдээр чадапчок турган мен.

В. ХОМУШКУ.
Барыын-Хемчик район.

Зоопарк ажылдакчызы Вероника Бухгольцтуң чемгерип турары адыг оглу эрткен күзүн төрүттүнген. Авазы ону кааптары билек, амыдыралының баштайгы хүнинеринден эгелеп-ле Малайзиядан адыг оглу Майке кижиге долузу-биле бүзүрээр апарган.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Сонуургактарга

ШАЙ, САРЫГ ШАЙ, НОГААН ШАЙ

Шай, шынап-ла, чонда дыка-ла кептереңгей суксун. Ынчалза-даа ону үлетпүр аргазы-биле Аджарияда Чаква хемниң шынаазынга чүгле чус хире чыл мурнунда чаа тарып өстүрүп эгелээн.

Москвада В. И. Ленин аттыг шай фабриказында шайның тыптып келген төөгүзүнүң дугайында солун материалдарны чыгган. Чижээ, Россияга шай он чедига чус чылда тывылган. 1638 чылда моол Алтын-Хан орус хаан Михаил Фёдоровичиге 4 пуд шайны белекке сөөмээн.

Шай бүрүзү кончуг ажаалда негээр үнүш. Ооң баштайгы дөзүн 1814 чылда Крымдың Никитскиниң ботаника садынга тарып олурткан, ынчалзада-даа ол кургап калган. Ооң соонда үжен чыл эрткенде шай үрезиннерин Грузияда Озургетиге өстүрер аргалыг болгам.

Ол фабриканың музейинде Поповтуң амдыгаа чедир ажыглап турар шай дөзүлерин делген көргускен. Ол орус коммерсант Кыдатка албан-биле баргаш, Россияга шай өстүрериниң аргазын өөренип көрүп чораан.

Музейде ынзы-бүрү шай сорттарын делген көргускен. Чижээ, совет селекционерлер «Грузия-1», «Грузия-2» болгаш өске-даа соокка турушчуг сорттарны ажыткылаан. Ол сорттар чүгле бистиң чурттууста эвес, даштыкы чурттарда база кептерээн.

Бистиң чурттувуста амгы үеде шайның 10 ажыг сорттарын районучуткан болгаш ооң ажаалдазын индустриалдыг үндезинге тургузуп турар.

(СЭТА).

Редакциянның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет чуртувут киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-20-60 культура киллдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2084.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күүрүве комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 00876.